

**Odborná příprava zdravotně postižené mládeže
a její uplatnění na trhu práce**

Ing. Anna Červenková
Mgr. Jaromíra Kotíková

prosinec 2001

Obsah

Úvod	3
1. Vzdělávání mládeže s handicapem	7
1.1 Přístup ke vzdělávání dětí a mládeže se zdravotním postižením	7
1.2 Speciální školy a speciálně pedagogická centra	9
1.3 Integrace žáků s handicapem do běžných škol	10
1.4 Ekonomické aspekty integrace dětí a mládeže s postižením do škol běžného typu	11
1.5 Praktická profesní příprava	12
2. Uplatnění mládeže se zdravotním handicapem na trhu práce	14
2.1 Metodické poznámky	14
2.2 Absolventi škol a mladiství na trhu práce	14
2.3 Specifika zaměstnanosti osob se změněnou pracovní schopností	16
2.4 Absolventi se ZPS na trhu práce	19
3. Šetření na středních školách pro mládež se zdravotním postižením	22
3.1 Rozsah dotazníkového šetření a jeho návratnost	22
3.2 Názory škol	23
3.3 Názory individuálních respondentů	26
3.4 Názory absolventů Jedličkova ústavu k profesní přípravě a pracovnímu zařazení	28
4. Činnost nestátních neziskových organizací v oblasti zaměstnávání mládeže s handicapem	31
4.1 O.s.RYTMUS	31
4.2 Sdružení zdravotně postižených v ČR (SZdP)	31
4.3 Federace rodičů a přátel sluchově postižených (RFPSP)	32
5. Závěry a doporučení	34
Literatura	37
Seznam tabulek v textu	38

Přílohy

1. Dotazník pro absolventy speciálních středních škol a odborných učilišť
2. Názory individuálních respondentů - mládež s vadami sluchu
3. Názory individuálních respondentů - Jedličkův ústav
4. Názory individuálních respondentů - Obchodní akademie pro zrakově postiženou mládež - Opava

Úvod

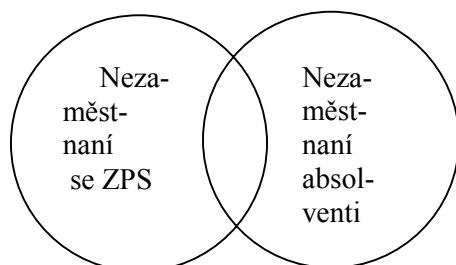
Již od počátku ekonomické transformace, provázené nárůstem míry nezaměstnanosti, se ze souboru nezaměstnaných osob vydělují dvě zvláště ohrožené skupiny:

1. nezaměstnaní občané se změněnou pracovní schopností
2. čerství absolventi škol a učilišť hledající své první zaměstnání.

Z kvantitativního hlediska jde v současné době celkem o více než čtvrtinový podíl na celkové nezaměstnanosti. Např. k 30.9..2001 činil podíl registrovaných uchazečů se ZPS 13,4 % a podíl absolventů všech stupňů škol a mladistvých 14,8 % z celkového počtu nezaměstnaných.¹

Mimořádné problémy pak nastávají tam, kde se tyto dvě skupiny prolínají, tj. u mladých lidí, jimž je přiznána změněná pracovní schopnost (ZPS), resp. změněná pracovní schopnost s těžším zdravotním postižením (ZPS s TZP), kteří právě ukončili střední školu a nastupují na trh práce.

Graficky si tuto skupinu, jejíž rozsah však není statisticky podchycen, můžeme představit jako průnik dvou množin:

Obecně platí, že významný vliv na uplatnění na trhu práce má dosažený stupeň vzdělání, že v závislosti na stupni vzdělání je míra ekonomické aktivity vyšší a naopak míra nezaměstnanosti nižší; lidé vzdělanější a kvalifikovanější jsou lépe zaměstnatelní a tudíž méně postihováni nezaměstnaností (viz práci „Úloha služeb zaměstnanosti při uplatňování státní politiky zaměstnanosti v souladu s potřebami trhu práce“ Praha, VÚPSV 1999 - SZ-TP). Tyto závislosti lze demonstrovat i na statistických údajích: významně nižší míru nezaměstnanosti vykazují osoby s vyšším vzděláním (tabulka 1), vzdělanostní struktura osob zaměstnaných a nezaměstnaných se markantně liší (tabulka 2).

Z tabulky 1 je patrné, že u osob se základním vzděláním je míra nezaměstnanosti proti celostátnímu průměru více než dvojnásobná, u středního odborného vzdělání (bez maturity) je na průměrné úrovni a naopak u lidí, kteří vystudovali vysokou školu, je podstatně nižší. Stejně tak z tabulky 2 vidíme, že již střední vzdělání je významnou prevencí nezaměstnanosti a v ještě větší míře to platí o vzdělání vysokoškolském.

Zejména pak pro občany se zdravotním postižením, kteří jsou na trhu práce handicapováni, je vzdělávání prioritní. Proto ještě větší rozdíly v úspěšnosti začlenění do pracovního procesu v závislosti na vzdělání lze vysledovat u osob se změněnou pracovní schopností (tabulka 3).

¹ Zatímco však podíl uchazečů se ZPS na celkové nezaměstnanosti charakterizuje rovnoměrný, „plíživý“ růst (11,8 % září 1999, 12,7 % září 2000, 13,4 % září 2001), podíl nezaměstnaných absolventů vykazuje sezónní a meziroční výkyvy – viz tabulku 8.

T a b u l k a 1 Míra nezaměstnanosti podle dosaženého stupně vzdělání (v %) v ČR

nejvyšší dosažený stupeň vzdělání	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
základní	9,0	9,4	10,8	11,1	13,4	15,8	20,6
střední odborné	4,1	4,1	3,8	3,6	4,4	6,2	8,9
střední odborné s maturitou	3,0	3,0	2,3	2,4	3,3	4,9	6,4
střední všeobecné (gymnázia)	5,1	5,1	3,9	3,2	5,0	6,9	9,2
vysokoškolské	2,0	1,7	1,2	1,1	1,5	2,2	3,0
ČR celkem	4,3	4,3	4,0	3,9	4,8	6,5	8,7

Pramen: Trh práce v ČR

T a b u l k a 2 Vzdělanostní struktura v ČR – 1. čtvrtletí 2001 (v %)

nejvyšší dosažené vzdělání	populace celkem	zaměstnaní v NH celkem	osoby nezaměstnané
bez vzdělání	0,4	0,0	*
základní vzdělání	24,2	8,8	27,2
střední odborné (OU+OŠ)	36,4	42,4	44,5
střední odborné s maturitou (SOU+SOŠ)	25,2	31,8	
střední všeobecné (gymnázia)	4,6	3,9	25,0
vysokoškolské	9,1	13,0	3,1
statistická diskrepance a nezjištěno	0,1	0,1	0,2

Pramen: Zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice podle výsledků výběrového šetření pracovních sil. 1. čtvrtletí 2001. ČSÚ 2001

T a b u l k a 3 Struktura zaměstnaných a nezaměstnaných osob se ZPS podle vzdělání – ČR, 1. čtvrtletí 2001 (v %)

	zaměstnaní	nezaměstnaní
bez vzdělání	-	-
základní vzdělání	15,2	36,6
střední odborné (OU+OŠ)	53,5	47,8
střední odborné s maturitou (SOU+SOŠ)	23,6	12,7
střední všeobecné (gymnázia)	3,0	1,3
vysokoškolské	4,7	1,6
celkem	100,0	100,0

Pramen: Zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice podle výsledků výběrového šetření pracovních sil. 1. čtvrtletí 2001. ČSÚ 2001

Mládež se ZPS se pro budoucí uplatnění na trhu práce odborně připravuje buď v běžném systému odborného vzdělávání (integrováným způsobem) nebo ve speciálních školách a učilištích. Vzhledem k tomu, že na jejich výchovu a výuku jsou každoročně věnovány nemalé prostředky, bylo by vhodné, aby tyto osoby našly i odpovídající pracovní uplatnění. Kromě významných ekonomických ztrát však nelze zapomínat i na psychické a sociální důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti, u této znevýhodněné skupiny zvláště citelné.

Úspěšnost pracovního zařazení záleží na zaměření a kvalitě profesní přípravy, ale i na poradenství pro volbu povolání. Výzkumná studie má za cíl přiblížit vazbu mezi odbornou přípravou zdravotně postižené mládeže a možnostmi uplatnění na otevřeném trhu práce.

Metodologická východiska

Předmětem zkoumání je situace mladých lidí s postižením (handicapem) vrozeným nebo získaným ještě v předproduktivním věku, jimž je přiznána změněná pracovní schopnost (ZPS) nebo změněná pracovní schopnost s těžším zdravotním postižením (ZPS s TZP). Nemusí jít vždy o poživitele částečného nebo plného invalidního důchodu.

Definice občana se ZPS a občana se ZPS s TZP je dána zákonem o zaměstnanosti č. 1/1991Sb., ve znění pozdějších předpisů, v části čtvrté, § 21 – 24. Občan se ZPS je občan, který má pro dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav podstatně omezenou možnost pracovního uplatnění, případně přípravy k pracovnímu uplatnění. Občanem se ZPS je vždy občan částečně invalidní, bez ohledu na to, zda je či není poživitelem částečného invalidního důchodu. Občanem se ZPS s TZP je občan, který má mimořádně omezenou možnost pracovního uplatnění včetně přípravy k němu a může se pro svůj dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav připravovat na budoucí povolání jen za zcela mimořádných podmínek. Občanem se ZPS s TZP je občan invalidní, který je schopen vykonávat soustavné zaměstnání (resp. připravovat se na povolání) jen za zcela mimořádných podmínek (ust. § 39 odst. 1 písm. b) zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění) případně občan, o kterém tak rozhodl příslušný státní orgán. Za občany se ZPS s TZP, kteří mohou vykonávat soustavné zaměstnání (resp. připravovat se na povolání) jen za zcela mimořádných podmínek, se vždy považují občané nevidomí a občané s velmi těžkými ortopedickými vadami.

Studie obsahově navazuje na projekt Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí z roku 1997 “Ekonomická motivace na trhu práce k zaměstnávání osob se zdravotním postižením a návrh opatření na zvýšení jejich zaměstnanosti”, který byl vypracován z podnětu Správy služeb zaměstnanosti MPSV. V dalším se budeme na tuto studii odvolávat pod zkratkou EKO-ZPS. Některé závěry jsou převzaty i z grantového projektu MPSV „Úloha služeb zaměstnanosti při uplatňování státní politiky zaměstnanosti v souladu s potřebami trhu práce“ Praha, VÚPSV 1999. V dalším se budeme na tento projekt odvolávat pod zkratkou SZ-TP. Údaje z oblasti pracovně-právní problematiky aktualizovala spoluautorka uvedených projektů JUDr. D. Bruthansová.

Statistické údaje jsou čerpány zejména z publikací :

- Trh práce v české republice. Český statistický úřad 2000
- Zaměstnanost a nezaměstnanost v české republice podle výsledků výběrového šetření pracovních sil. 1. čtvrtletí 2001, ČSÚ 2001.

Tyto publikace poskytují oficiální výsledky výběrového šetření pracovních sil v České republice. Metodicky vycházejí z doporučení Mezinárodní organizace práce (ILO) formulovaných v rezolucích přijatých mezinárodními konferencemi statistiků práce.

- Měsíční údaje o nezaměstnanosti podle evidence Úřadů práce k poslednímu dni každého měsíce jsou čerpány z internetové stránky MPSV.
- Údaje o školách a žácích poskytl Ústav pro informace ve vzdělávání.

Dále byly ve studii shrnuty výsledky dotazníkového šetření provedeného u speciálních školských zařízení i u jejich absolventů. V květnu 2000 jsme oslovili ředitele celkem 38 speciálních středních škol a učilišť se žádostí o spolupráci, přičemž jsme ředitele škol požádali i o sdělení adres jejich absolventů z let 1997, 1998 a 1999, abychom se na ně mohli přímo obrátit s dotazníkem o jejich zaměstnání. Na náš dopis odpovědělo 15 škol, z čehož pouze 6 nám zaslalo adresy svých absolventů, jimž jsme rozeslali další dotazníky.

Nicméně i ty školy, které nám adresy neposkytly, se naším dotazem zabývaly a sdělily nám zevrubné informace o uplatnění svých absolventů. V září 2001 nám na náš telefonický nebo e-mailový dotaz odpověděly další školy, takže průzkum se týkal celkově 21 středních škol pro mládež se zdravotním postižením. Obrátili jsme se i na některé nestátní neziskové organizace, které nám předaly své zkušenosti.

Vzhledem k tomu, že mezi individuálními respondenty byl pouze 1 absolvent s vadou sluchu, zaslali jsme individuální dotazníky i na dvě občanská sdružení sluchově postižených, kteří ochotně provedli šetření mezi svými členy. Individuální dotazníky navrhl a vypracoval PhDr. Zdeněk Janata, statisticky zpracovala Jitka Vrchotová. Celková návratnost je uvedena v tabulce 4, výsledky jsou v přílohách.

T a b u l k a 4 Návratnost individuálních dotazníků o pracovním uplatnění mládeže s handicapem

název školy/občanského sdružení zprostředkujících průzkum	počet rozeslaných dotazníků	počet odpovědí	návratnost v %
Jedličkův ústav a školy - obchodní akademie	22	5	22,7
- gymnázium	11	3	27,3
- praktická a rodinná škola	7	2	28,6
- učební obory	12	2	16,6
JÚ CELKEM	52	12	23,1
spec. školy pro sluchově postižené České Budějovice	10	1	10,0
OA pro zrakově postižené - Opava	30	9	30,0
Občanská sdružení FRPSP a SNN	350	60	17,1
celkem	442	82	18,6

1. Vzdělávání mládeže s handicapem

1.1 Přístup ke vzdělávání dětí a mládeže se zdravotním postižením

Zdravotně postižený člověk nebo člověk se zdravotním postižením? Zdálo by se, že rozlišovat mezi těmito termíny je malichernost. Úzus, běžný v západních zemích (zejména v USA), který se v poslední době šíří i u nás, však ukazuje, že jde o dosti zásadní, nezanedbatelný rozdíl.

Řekneme-li zdravotně postižený občan, je to, jako bychom celou jeho osobnost vnímali prismatem jeho zdravotního postižení. (Ještě horší je mluvit např. o dítěti „defektním“ - jak zněl termín předlistopadové statistiky.) Řekneme-li naopak dítě, mládež, občan se zdravotním postižením, vidíme před sebou především člověka, kterému je nutno vyjít vstříc v jeho specifických potřebách, ale který je jinak, tam, kam jeho zdravotní postižení nesahá, zcela roven ostatním členům společnosti.

Tato zdánlivě nedůležitá terminologická změna by měla napomoci snadnější reflexi celistvé osobnosti dítěte, resp. občana před vnímáním jeho dílčího postižení. Např. rakouské školství užívá neutrálně působící termín „dítě s potřebou speciálně pedagogické podpory“ v anglosaských zemích se vžil termín „dítě se specifickými potřebami“. Jak uvádí TITZL (2000), pojem postižený člověk nahrazujeme dnes jinými termíny (člověk znevýhodněný, člověk se speciálními potřebami) hlavně z těchto důvodů:

1. Nastal posun ve formálně-právním posuzování postavení postižených. Nejsou pouze předmětem péče společnosti, ale přispívají také k její rozrůzněnosti.
2. Tito lidé nejsou jiní, mají jen v různých fázích svého života jiné potřeby. Tím, jak společnost pokračuje v sanaci těchto potřeb, je klasifikována společnost, nikoli postižení.
3. Termíny „znevýhodněný“ nebo „se speciálními potřebami“ jsou pojmy podstatně širší než pojem „postižený“ a zahrnují i jiné členy společnosti než jen lidi postižené zdravotní vadou.

Posun v chápání handicapu znamenal rovněž posun v celkové koncepci vzdělávání dětí a mládeže se zdravotním znevýhodněním. Do roku 1990 bylo v České republice vzdělávání dětí a mládeže se zdravotním postižením organizováno z velké části ve speciálních školách, tedy v podmínkách téměř úplné segregace postižených žáků. Jednalo se zejména o školy internátní, do nichž děti dojížděly na týden či dva z širokého okolí a kde byly vychovávány již od mateřské školy.

Segregace byla do roku 1990 natolik důsledná, že běžní občané často nevěděli, že vůbec u nás takoví občané žijí. Často byli v ústavu dětí, které by při přesnější diagnostice a lepším vedení mohly absolvovat některý běžný typ školy a připravit se tak na život ve společnosti, byť v upravených podmínkách. Nejslabším článkem vzdělávacího systému byl střední stupeň (střední školy a učiliště), charakterizovaný malým počtem vhodných učebních oborů. Celé toto společenství stálo mimo zájem a tedy i kontrolu veřejnosti.

Od roku 1990 lze vysledovat dvě zdánlivě protikladné tendence:

- 1) rozšiřování sítě speciálních škol a jejich počtu,
- 2) postupující integraci² dětí s handicapem do běžných (základních a středních) škol.

---

² Integrované vzdělávání podle malého pedagogického slovníku představuje přístupy a způsoby, jak zapojit žáky se zdravotním postižením do běžného školního prostředí. Těmto žákům se musí dostat takového vzdělání a výchovné zkušenosti jako jejich zdravým vrstevníkům, ale zároveň se nadále na ně pohlíží jako na jedince se speciálními vzdělávacími potřebami.

T a b u l k a 5 Integrace žáků s postižením do běžných tříd středních škol ve školním roce 1993/94 až 2000/2001

integrování žáci s postižením	93/94	94/95	95/96	96/97 ¹⁾	97/98	98/99	99/00	00/01
mentálním	32	160	-	-	-	-	-	-
sluchovým	34	65	82	60	82	93	92	102
zrakovým	156	72	116	62	85	63	81	73
tělesným	468	370	305	222	250	251	245	244
kombinace postižení	171	103	166	222	196	181	206	314
celkem	861	770	669	566	613	588	624	733
jiné problémy ²⁾	.	.	.	.	.	149	275	311
navíc spec. třídy	.	.	23	24	7	93	76	29
CELKEM integrování	861	770	692	590	620	830	975	1073
žáci speciálních středních škol	15822	16621	16269	14571	15239	14865	16735	16922
CELKEM	16683	17391	16961	15161	15859	15695	17710	17995
míra integrace ³⁾	5,2	4,4	3,9	3,7	3,9	3,7	3,5	4,1

Definice: počet žáků plně integrovaných podle druhu postižení a celkem, navíc je uveden počet žáků ve speciálních a specializovaných třídách

Poznámky:

1) pokles počtu žáků byl způsoben prodloužením docházky na základní škole

2) ve školním roce 1998/1999 žáci s vývojovými poruchami, od roku 1999/2000 změna terminologie na „žáci se sníženou psychosociální adaptací“

3) počet integrovaných žáků celkem (bez žáků s jinými problémy a žáků ve speciálních třídách) k počtu žáků s postižením CELKEM

Prameny: databáze ÚIV

Speciální střední školy by měly mládeži se speciálními potřebami poskytovat nejen odbornou kvalifikaci, která by jim umožnila najít odpovídající uplatnění na trhu práce, ale i dostatečně hluboké všeobecné vzdělání, které by jim umožnilo vyrovnávat se s nároky soudobé společnosti a pružně se přizpůsobovat měnícím se požadavkům trhu práce. Celoživotní vzdělávání, tento významný postulát soudobé společnosti, je pro lidi s handicapem bezpodmínečnou nutností. Současná situace středního školství ve vztahu k mládeži s postižením je charakterizována v tabulkách 5 a 6.

Integrace těchto žáků do normálních škol je složitým procesem, zejména z důvodu obavy učitelů přijmout žáka do třídy. Svou roli zde hrají podmínky, které tito učitelé mají (bezbariérovost, učební pomůcky, zkušenosti). V této souvislosti došlo v roce 1990 k významné novele zákona č.29/1984 Sb., podle níž se v §3 odst.3 neslyšícím a nevidomým zajišťuje právo na vzdělání v jejich jazyce s použitím znakové řeči nebo Braillova písma. Zatímco však přijetí Braillova písma je jak ve speciálním, tak integrovaném vzdělávání nevidomých a slabozrakých zcela bez problémů, naráží vzdělávání s využitím znakové řeči – byť bylo znovu legislativně podloženo zákonem č. 155/1988 Sb., o znakové řeči a změně dalších zákonů – stále ještě na značné překážky.³

Z tabulky 5 vidíme, že od školního roku 1995/96 nejsou do běžných středních škol integrováni žáci s mentální retardací. Na základních školách je integrace takto postižených žáků možná formou speciálních tříd, na středním stupni vzdělání tomu tak není a tito žáci jsou vzděláváni ve školách speciálních, kde tvoří převážnou část (k 30.9.2000 81 %) žactva. Vysoký podíl žactva s mentální retardací způsobuje též poměrně nízké hodnoty míry integrace v tabulce 5.

V současné době je patrná snaha hranice vzdělavatelnosti osob s mentální retardací

³ Nikoli nejmenší z nich je fakt, že MŠMT dodnes – čtyři roky od přijetí citovaného zákona č. 155/1988 Sb., k němu nevydalo prováděcí vyhlášku.

dále posunout ve prospěch žáků s těžším postižením, nicméně otázka zdaleka není dořešena. ŠVARCOVÁ (2000) uvádí, že „do dnešního dne nikdo uspokojivě nezodpověděl otázku, zda všichni lidé s mentálním postižením jsou vzdělavatelni, kde jsou hranice jejich vzdělavatelnosti či nevzdělavatelnosti a jaká míra rozumových schopností, zpravidla vyjadřovaná inteligenčním kvocienem, ještě umožňuje člověku, aby byl vzděláván“.

V přípravě na pracovní zařazení osob s mentální retardací velice záleží na stupni postižení. „Většinu jedinců na horní hranici lehké mentální retardace lze zaměstnat prací, která vyžaduje spíše praktické než teoretické schopnosti, včetně nekvalifikované nebo málo kvalifikované manuální práce.“ (viz ŠVARCOVÁ 2000). Čím je stupeň mentální retardace u takto postižených jedinců těžší (resp. hlubší), tím jsou možnosti omezenější. „Dospělí středně retardovaní jsou obvykle schopni vykonávat jednoduchou manuální práci, jestliže úkoly jsou pečlivě strukturovány a jestliže je zajištěn odborný dohled“ ; u těžké mentální retardace je úspěchem zvýšení stupně jejich soběstačnosti. Právě u osob s mentální retardací má pracovní příprava a práce sama významný socio-terapeutický význam, který dokonce převyšuje přínos ekonomický.

T a b u l k a 6 Míra integrace žáků s postižením do středních škol podle druhu vady - stav k 30.9.2000

druh postižení ¹⁾	žáci s postižením (počet)			míra integrace v % (sloupec 1 : sloupec 3)
	plně integrování	ve speciálních školách ²⁾	celkem	
	(1)	(2)	(3)	
mentální	-	13 822	13 822	0,0
sluchové	102	357	459	22,2
zrakové	73	531	604	12,1
tělesné	244	838	1082	22,5
více vad	314	1527	1841	17,1
CELKEM	733	17 075	17 808	4,1

Poznámky: 1) nejsou zahrnuti žáci se sníženou psychosociální adaptací a žáci s autismem

2) včetně specializovaných tříd při běžných školách a škol při výchovných ústavech

Pramen: ÚIV, tab. D1.1.7

1.2 Speciální školy a speciálně pedagogická centra

Podíl dětí, které navštěvují speciální školy, případně jsou jako žáci se zdravotním postižením integrovány do běžných škol, činí cca 3 % z věkové skupiny 3 - 18 let a je v průběhu let v podstatě konstantní. Vzdor tomu se od školního roku 1989/90 významně rozšiřovala síť speciálních škol. Ačkoli soukromé a církevní školy se podílejí na celkovém počtu speciálních škol jen nepatrně, je jejich význam nezanedbatelný: vyplňují mezery v síti speciálních škol např. tím, že přijímají žáky s těžším zdravotním postižením i s kombinovanými vadami, kteří by jinak museli být umístěni v ústavu nebo ponecháni v rodině jako nevzdělavatelni.

Pro komplexní péči o děti a mládež se speciálními potřebami jsou od roku 1990 zřizována Speciálně pedagogická centra (SPC) jako školská účelová zařízení. Jejich úkolem je zabezpečení speciálně pedagogické a psychologické komplexní péče dětem jednoho typu postižení od tří let⁴ až do dospělosti. SPC se starají o žáky speciálních škol i o žáky s handicapem, integrované v běžné základní (střední) škole. Vznik SPC byl podmíněn nutností vytvořit zařízení, která by poskytovala komplexní poradenské služby zdravotně postiženým

⁴ O rodiny, kde se narodilo dítě s postižením, se prakticky od kojeneckého věku dítěte starají Střediska rané péče. Děti pak ve věku 3-5 let předávají do péče příslušným SPC.

dětem, jejich rodičům a učitelům škol, v nichž jsou vzdělávány. SPC působí jako metodické a poradenské místo, přičemž hlavním aspektem jeho činnosti je zájem dítěte.

Pracovníci center radí rodičům, jak pečovat o dítě ještě před vstupem do mateřské školy, pomáhají jim s výběrem vhodné mateřské i základní školy i se zařazením po skončení povinné školní docházky. Ve své činnosti se zaměřují zejména na děti, které nejsou žáky speciálních škol. Jde tedy jednak o děti předškolního věku v péči rodičů, jednak o děti osvobozené od povinné školní docházky a konečně o děti s handicapem, integrované do běžných škol. Nezanedbatelnou součástí činnosti SPC je zpracování podkladů k rozhodnutí příslušných orgánů o zařazení dětí a žáků se zdravotním postižením do škol a školských zařízení.

Stěžejní činností SPC je zaměření na komplexní diagnostiku, zejména speciálně pedagogickou, a to formou práce s klienty přímo v SPC, v rodině nebo ve škole s využitím reedukačních, rehabilitačních a kompenzačních speciálně pedagogických metod. Obvykle probíhá ve spolupráci s rodiči, lékaři, psychology, speciálními pedagogy, sociálními pracovníky, učiteli speciálních či běžných škol a dalšími odborníky. Cílem speciálně pedagogické péče v SPC je dosažení pokud možno nejvyššího a všestranného rozvoje osobnosti žáků se zdravotním postižením a jejich co možná nejširšího společenského uplatnění.

Ukončením vzdělání péče SPC o klienta zpravidla končí. Za úvahu by stálo využití zkušeností SPC při začleňování absolventů škol a mladistvých s postižením do pracovního procesu.

1.3 Integrace žáků s handicapem do běžných škol

Dnes se vychází z požadavku, aby výchovně vzdělávací proces u žáků se speciálními potřebami pokud možno neprobíhal odděleně ve speciálních školách (zejména internátního typu), nýbrž společně se zdravými žáky ve školách běžného typu v místě bydliště. Tam, kde není úplná integrace možná, mělo by být spojení s místními školami, výchovnými institucemi a společenskými zařízeními co nejužší.

Je mnoho důvodů pro to, aby děti s postižením chodily do normální školy. Je to také politika, kterou prosazuje UNESCO. Výhodou je:

- nedochází k oddělení mládeže se zdravotním postižením od jejich zdravých vrstevníků
- zdraví lidé se seznámí s problémy i potenciálem lidí s postižením
- lidé s postižením lehčeji získají sebedůvěru
- lidé s postižením dokáží lépe zhodnotit vlastní dovednosti, schopnosti a zábrany
- vyšší efektivita vzhledem k nákladům.

Viz též v odstavci 3.4 názory absolventů Jedličkova ústavu, kteří jednoznačně dávají přednost integraci před výukou ve speciálních školách.

Diagnostiku zpracovávají speciálně pedagogická centra (SPC) nebo - např. v místech, kam dosud nezasahuje působnost stávající sítě SPC - pedagogicko-psychologické poradny (PPP) a ty pak navrhnou řediteli školy mateřské, základní či střední (v dalším „kmenové“ – viz pozn.⁵) případné zařazení. Rodiče by si v zájmu svých dětí měli vyžádat vyjádření odborného lékaře, v němž by bylo uvedeno, čeho je třeba v případě integrace dbát a čeho se vyvarovat. Interpretaci odborného lékařského vyjádření provede SPC (resp. PPP).

---

⁵ VĚSTNÍK Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy roč. LIII/1997, seš.7, červenec 1997: Metodický pokyn k integraci dětí a žáků se zdravotním postižením do škol a školských zařízení ve školním roce 1997/1998 (platnost od 1.9.1997, Čj 18996/97-22)

Po celou dobu, kdy dítě navštěvuje kmenovou školu, mají rodiče možnost konzultací jak v SPC, tak v PPP. Tyto instituce o dítě s postižením nadále pečují i při docházce do kmenové školy, se školou průběžně spolupracují a s pedagogem třídy konzultují individuální vzdělávací program.

Integrace znamená pro školu nesporně vyšší finanční náklady (např. stavebně-technické úpravy pro vozíčkáře, tlumočení pro neslyšící, osobní asistence u jiných postižení), přičemž finanční prostředky na příplatky pro zdravotní postižení, vycházející z konkrétní potřeby a rozsahu poskytované péče, stanovené na základě individuálního vzdělávacího programu často na potřebnou péči nestačí (nedořešen je např. statut tlumočnicků pro neslyšící).

Při volbě vzdělávacího programu může dojít k situaci, kdy představy rodičů a školy o volbě nejvhodnější vzdělávací cesty se rozcházejí. Rodič, usilující naplnit právo dítěte na vzdělání, za své dítě morálně i fakticky odpovídá, ale o zařazení do školy a o vzdělávacím programu rozhoduje ředitel. Neshody nikomu neprospívají - nejméně dítěti - ale když k nim přece dojde, nejsou rodiče zcela bezmocní. Oporu jim poskytuje zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství ve znění poslední novely č. 139/1995 Sb.

Zákon např. rodičům umožňuje nahlédnout do výroční zprávy školy a do výsledků pravidelných komplexních kontrol, které provádí Česká školní inspekce (ČŠI), které jsou uloženy ve škole a na okresním pracovišti ČŠI. Rodiče mohou založit Radu školy a tak ovlivňovat chod školy nebo i založit novou speciální mateřskou, základní či střední školu.

Posláním školství je speciálními výchovnými a vzdělávacími prostředky a metodami práce umožnit zdravotně postiženým žákům dosáhnout co možná nejvyšší stupeň znalostí a dovedností s ohledem na jejich možnosti a umožnit jim vzdělávat se v běžném prostředí, využívat přirozené zdroje podpory, které jsou v ostatních dětech, být součástí místní komunity, připravit je na přechod do dospělého světa v běžných podmínkách.

V období od roku 1989 byly přijaty nové či zásadně novelizovány téměř všechny školské zákony a další předpisy. Přesto dosud v žádné právní normě není jasně formulováno právo na integrované vzdělávání, ačkoli již v roce 1990 bylo zákonem č. 564/1990 Sb. uloženo Ministerstvu školství vypracovat obecně závazný právní předpis upravující integraci postižených žáků do škol.

Ačkoli se situací v oblasti vzdělávání zdravotně postižených nemůžeme být plně spokojeni (jde o dlouhodobý proces), byl v tomto odvětví učiněn obrovský krok vpřed. Velmi pozitivním faktem jsou nová filozofie přístupu ke vzdělání zdravotně postižených dětí, nárůst počtu škol umožňujících další vzdělávání, ať již státních, soukromých, církevních či obecních, velmi výrazné rozšíření možností získat kvalifikaci v oborech umožňujících reálné společenské uplatnění.

1.4 Ekonomické aspekty integrace dětí a mládeže s postižením do škol běžného typu

Pokud jde o integrovanou výuku žáků, je integrace podporována finančním zvýhodněním škol, které zdravotně postižené žáky přijímají. Základní úprava je dána formou tzv. zvýšeného normativu pro děti s postižením v běžných školách, který má lépe odrážet jejich specifické potřeby.

Metodický pokyn k integraci dětí a žáků se zdravotním postižením vychází z předpokladu, že tyto děti mohou být integrovány do základních škol jedině tehdy, mají-li zajištěnou odbornou speciálně pedagogickou péči. Integrovanému žáku se zdravotním postižením by měl být příplatek za zdravotní postižení poskytován automaticky a vždy v plném rozsahu po celou dobu školní docházky. Jeho výše se odvíjí od konkrétních potřeb žáka - je tedy stanovena individuálně a diferencovaně - a to jak vzhledem ke druhu a stupni postižení, tak k úrovni vytvořených podmínek sociální péče, i s ohledem na odbornou a ekonomickou náročnost výuky v jednotlivých ročnících školní docházky. Příplatek je určen výhradně na mzdové prostředky pedagogů a dalších odborníků, podílejících se na práci se zdravotně posti-

ženým žákem, na pořizování nebo zapůjčování speciálních učebnic a učebních pomůcek.

V praxi je organizační zajištění následující:

1. Ředitel mateřské, základní nebo střední školy, kde je nebo má být integrován žák se zdravotním postižením, musí mít diagnostiku integrovaného žáka, kterou zpracuje speciálně pedagogické centrum (dále jen SPC) nebo pedagogicko-psychologická poradna (dále jen PPP) na základě odborného vyšetření.
2. Na základě dohody s SPC zajistí ředitel školy pracovníka, se kterým bude pedagog třídy s integrovaným žákem průběžně spolupracovat a konzultovat individuální vzdělávací program.
3. Ředitel školy ve spolupráci s SPC případně s PPP zabezpečí zpracování individuálního vzdělávacího programu (IVP) pro každého zdravotně postiženého žáka.
4. Doložené a zdůvodněné ekonomické požadavky předloží u žáků mateřských a základních škol školskému referátu příslušného okresního úřadu, u žáků středních škol odboru školství, mládeže a sportu příslušného krajského úřadu.
5. Příslušný úřad poskytne kmenové škole finanční prostředky z titulu příplatků pro zdravotní postižení, vycházejí z konkrétní potřeby a rozsahu poskytované péče, a to individuálně podle skutečně vynaložených nákladů na konkrétního žáka.

Ve skutečnosti však dosud chybí a v resortu školství nebyl vypracován způsob ekonomické podpory integrovaného vzdělávání ve všech jeho vazbách a souvislostech. Podle zkušeností pracovníků agentury RYTMUS (viz kapitolu 4) se skutečnost od výše uvedeného ideálního stavu dosti liší: “SPC jako odborné pracoviště nabízí škole svoji pomoc, IVP však téměř úplně zůstává jeho záležitostí, protože učitelé většinou nejsou nadšeni tím, že by měli dělat administrativní práci navíc. V době, kdy prostředky přidělovaly školské úřady, neznáme téměř jediný případ, že by příslušné škole byly přiděleny finanční prostředky v plném rozsahu. Na osobní asistenci přidělené prostředky nestačí. Asistence je zajišťována různě, většinou z příspěvků nadací nebo MPSV na základě projektů, které RYTMUS (v konkrétním případě každoročně) podává. Referáty nebo odbory školství na okresech či krajích, resp. MŠMT se na tomto nepodílejí ani jedinou korunou.”

1.5 Praktická profesní příprava

Zkušenosti některých vzdělávacích zařízení (pomocných škol) ukazují, že je možné při vhodné volbě pracovních činností a vytvoření podmínek odpovídajících specifickým potřebám lidí se zdravotním postižením (jedná se zejména o mentálně postižené) mnohé z nich úspěšně zapojit do produktivní pracovní činnosti. Na základě výše uvedených zkušeností a jejich konfrontace se zahraničními poznatky a zkušenostmi byl zpracován vzdělávací program představující model “středoškolského” vzdělání pro osoby s mentálním postižením. Tento model byl pracovníčně označen jako Praktická profesní příprava. V praxi tuto profesní přípravu zajišťuje Praktická škola s jednoletou přípravou, která žáky připravuje pro výkon jednoduchých konkrétních činností. Při zpracování koncepce tohoto typu vzdělávání má velký význam i potřeba seberealizace žáků v pracovních činnostech a následného získání uspokojení a osobního sebevědomí pramenícího z pocitu užitečnosti pro ostatní lidi. Pracovní činnost mentálně postižených lidí má především funkci pracovní rehabilitační a teprve na druhém místě je možno sledovat její produktivní efekt.

Cílem Praktické profesní přípravy je žáky připravit k vykonávání určité konkrétní profesní činnosti jak s ohledem na jejich možnosti, schopnosti a zájmové zaměření, tak i na reálné možnosti jejich uplatnění v oboru. Z tohoto hlediska je nutné profesní přípravu žáků koordinovat s potřebami obce či regionu. Teoretická část vzdělávání ve třídách Praktické profesní přípravy navazuje na vzdělávací program pomocné školy a je jeho jakýmsi pokračováním. Část učební přípravy tvoří pracovní činnosti, z nichž větší část je zaměřena na profesní přípravu. Pozornost je věnována i získávání a prohlubování praktických dovedností potřebných pro život v rodině.

Praktická příprava by měla probíhat dva dny v týdnu ve dvou souvislých blocích na pracovištích, která poskytují žákům předpoklady k perspektivnímu pracovnímu uplatnění alespoň v pracovních podmínkách analogicky těm, v nichž by žáci měli perspektivně vykonávat pracovní činnost⁶.

Při vyhledávání pracovních aktivit je třeba mít na zřeteli, že jen velmi malý počet absolventů této profesní přípravy bude schopen pracovat samostatně a uplatní se na volném trhu práce. U většiny absolventů je nutné počítat s tím, že své uplatnění budou nacházet na chráněných pracovištích, která je tak třeba proto s předstihem zřizovat.

---

⁶ Děti z Jedličkova ústavu jsou postupně zaučovány v dílnách, kde si mohou ověřit, zda jim jejich handicap nebrání ve výkonu té či oné profese. Po absolvování učiliště jim je nabídnut zácvik, kde mají opět šanci vyzkoušet si své možnosti a popřípadě navázat cílenou rekvalifikací.

2. Uplatnění mládeže se zdravotním handicapem na trhu práce

2.1 Metodické poznámky

Na trhu práce tvoří absolventi se zdravotním postižením zvláště rizikovou skupinu: kromě problematiky tzv. „absolventské“ narážejí také na překážky dané jejich změněnou pracovní schopností. Pro oba tyto typy nezaměstnaných jsou vytvořeny specifické nástroje aktivní politiky zaměstnanosti, z nichž mezi nejdůležitější patří vytváření míst pro odbornou praxi absolventů a získání kvalifikace mladistvých a vytváření míst v chráněných dílnách a na chráněných pracovištích.

T a b u l k a 7 Vybrané nástroje aktivní politiky zaměstnanosti v České republice

	místa pro odbornou praxi absolventů a získání kvalifikace mladistvých		chráněné dílny a chráněná pracoviště	
	vytvořená místa	umístění uchazeči	vytvořená místa	umístění uchazeči
1992	.	.	1 415	1 308
1993	8 178	7 380	1 005	947
1994	7 025	6 853	851	746
1995	5 502	5 292	824	724
1996	5 094	4 971	622	562
1997	3 757	3 515	533	493
1998	9 464	9 232	920	853
1999	11 131	10 945	1 059	951

Pramen: Aktivní politika zaměstnanosti v České republice 1992-1999. MPSV Praha říjen 2000.

Z tabulky 7 však nezjistíme jaký počet absolventů a mladistvých umístěných na odbornou praxi má přiznanou změněnou pracovní schopnost a na druhé straně rovněž nevíme, kolik z uchazečů, umístěných na chráněná pracoviště, jsou čerství absolventi škol a učilišť.

Vzhledem k tomu, co bylo řečeno výše, zaměříme se nejprve na otázky umístování absolventů škol a mladistvých všeobecně, dále pak na problematiku pracovního uplatnění osob se ZPS (bez ohledu na věk) a nakonec se zmíníme o některých specifických problémech při umístování absolventů škol s handicapem.

2.2 Absolventi škol a mladiství na trhu práce

Na počátku ekonomické transformace, kdy zaměstnavatelé měli značné starosti vyrovnat se s nastalými změnami, byli pro ně absolventi bez praktických zkušeností většinou přítěží. V té době došlo u mládeže vycházející ze základních škol i u jejich rodičů k odklonu zájmu od většiny technických oborů a naopak prudce stoupl zájem o obory ekonomické (zejména manažerské a podnikatelské). Důvodem byla představa o širokých možnostech pracovního uplatnění a vysokém finančním ohodnocení, především ve sféře bankovníctví a pojišťovnictví. Ukázalo se však, že tyto představy nebyly zcela opodstatněné. Když pak od roku 1996 podíl absolventů na celkovém počtu nezaměstnaných začal stoupat, nebyl tentokrát důvod pouze v nedostatku praktických zkušeností, nýbrž i v nevhodné profesní skladbě vycházejících absolventů.

T a b u l k a 8 Evidovaní absolventi na úřadech práce ČR

	září 1996	září 1995	září 1997	září 1998	září 1999	září 2000	září 2001
míra nezaměstnanosti v % CELKEM	3,2	3,0	4,8	6,8	9,0	8,8	8,5
celkový počet evidovaných uchazečů	196 024	154 048	247 633	350 690	469 840	458 272	440 472
z toho absolventi škol a mladiství	31 428	25 467	51 279	77 155	84 504	70 938	65 346
podíl absolventů (v %)	16,0	16,5	20,7	22,0	18,0	15,5	14,8

Zdroj: Internetová stránka SSZ – MPSV ČR

Jak ukazuje tabulka 8, podíl absolventů škol a mladistvých na celkovém počtu uchazečů o práci kulminoval k 30. září 1998. Ke snížení tohoto podílu došlo o rok později - spíše však v důsledku nárůstu celkové nezaměstnanosti, protože absolutně počet absolventů stoupl. K absolutnímu i relativnímu poklesu uchazečů o práci z řad absolventů došlo v září 2000, tentokrát však proto, že v důsledku zavedení povinné deváté třídy ve školním roce 1996/97 šlo o velmi slabý absolventský ročník. Tento vliv se projevil i v roce 2001 (za „absolventa“ je totiž považován uchazeč dva roky od ukončení školy).

Pro sledování absolventské nezaměstnanosti jsme vybrali měsíc září, neboť v celostátním měřítku v tomto měsíci vždy počet absolventů-uchazečů o práci kulminuje. Ukazuje se, že v okresech s vysokou nezaměstnaností toto však zcela neplatí. Tak např. podle zkušeností ÚP Ostrava byl zde v roce 1999 poprvé „vrchol“ absolventské nezaměstnanosti dosažen již v srpnu, a to nejen z důvodu zájmu mladých lidí nalézt své první zaměstnání ihned po ukončení školy, ale v mnoha případech i využíváním možnosti získat nárok na výplatu hmotného zabezpečení včetně eventuelního doplatku do životního minima (viz Piskořová 2000).

T a b u l k a 9 Kulminace počtu absolventů a mladistvých ucházejících se o zaměstnání na Úřadu práce v Ostravě

	1997	1998	1999		2000	
	září	září	srpen	září	srpen	září
uchazeči o zaměstnání celkem	11 478	17 509	24 655	24 712	27 061	26 732
z toho absolventi a mladiství	2 223	3 508	4 046	3 821	3 683	3 494
v tom: absolventi se ZPS	58	53	64	48	34	31

Pramen: Databáze Úřadu práce v Ostravě, viz též tabulku 12

Podle oborů patří k nejčastěji evidovaným absolventům absolventi učebních oborů z oblasti obchodu a služeb, absolventi ekonomických studijních oborů, strojírenských učebních i studijních oborů, stavebních učebních oborů, zemědělských učebních i studijních oborů, textilních a v neposlední řadě také elektrotechnických oborů.

Prudce stoupající podíl na nezaměstnanosti absolventů měly v uplynulých letech především ekonomické studijní obory. Opačná tendence – tedy pokles počtu nezaměstnaných absolventů – je sledován u strojírenských učebních oborů, u zemědělských (studijních i učebních) oborů a u některých chemických oborů, mírný pokles je patrný u absolventů zdravotnických škol.

Mezi hlavní příčiny nezaměstnanosti absolventů patří jednak nesoulad mezi profesní strukturou absolventů a potřebami trhu práce a jednak nedostatek jejich praktických zkušeností. Svou roli hraje i pokračující restrukturalizace dominantních firem a neschopnost či nezáměr některých absolventů prosadit se na trhu práce. Negativním momentem, který ovlivňuje zařazení absolventů do pracovního procesu, je i velmi nízká mobilita na trhu práce, kterou způsobuje špatná situace na trhu s byty. Obecně platí, že okresy s vysokou mírou nezaměstnaností registrují také vyšší počty nezaměstnaných absolventů.

Ke zmírnění této složité situace poskytují úřady práce specializované poradenské služby pro absolventy škol jako jsou skupinová poradenství v job-klubech, psychologické poradenství a informační a poradenské činnosti v rámci Informačního a poradenského střediska pro volbu a změnu povolání při rozhodování o dalším studiu.

Informační a poradenské středisko pro volbu a změnu povolání (dále IPS) poskytuje individuální a skupinové poradenství žákům základních a středních škol při hledání studijního, učebního a profesního zaměření a informuje žáky, rodiče a školy o možnostech profesního vzdělávání na všech typech a stupních škol, ale i o rekvalifikačních kurzech, zaměstnavatelích a o celkové situaci na trhu práce s upozorněním na rizika obtížné umístitelnosti v určitých profesích. Toto poradenství je institucionálně i personálně celorepublikově zajištěno.

Kromě poradenství v IPS existuje poradenství pro volbu školního vzdělávání, které je poskytováno výchovnými poradci, resp. školními poradci na základních a středních školách. V praxi však toto poradenství je až na výjimky omezeno na poskytnutí základních přehledů o středních, resp. vyšších školách a na zajištění podání přihlášky ke studiu.

Speciálně určeným nástrojem pro absolventy je zřizování míst pro odbornou praxi absolventů a získání kvalifikace u mladistvých (viz §6a zákona č.9/1991 Sb.v platném znění), kdy úřad práce může zaměstnavateli, který vytvoří takovéto místo, hradit po dobu až jednoho roku plně nebo částečně mzdové náklady spojené se zaměstnáváním absolventa střední či vysoké školy. Formálním předpokladem tohoto postupu je písemná dohoda ÚP a zaměstnavatele. Obsah této dohody není právním předpisem stanoven, vyplývá tedy výlučně z účelu dohody. Ačkoliv zákon č.9/1991 Sb. výslovně nepodmiňuje uzavření dohody a hrazení nákladů zaměstnavateli tím, aby předmětní absolventi byli současně uchazeči o zaměstnání, doporučuje se, aby ÚP využití tohoto nástroje volil výhradně se zřetelem na to, zda absolvent je na trhu práce umístitelný či nikoli. Tuto skutečnost může ÚP ověřit pouze u evidovaných absolventů v postavení uchazečů.

Např. Úřad práce v Ostravě - ÚPO (viz Piskořová 2000) konstatoval, že překvapivě vysoký podíl čerstvých absolventů je v evidenci déle než šest měsíců; ve skupinách 6-9 a 9-12 měsíců výrazně převládají. Na základě této skutečnosti upravil ÚPO v roce 2000 výši finančních příspěvků poskytovaných zaměstnavatelům, kteří vytvoří pracovní místo k zabezpečení odborné praxe absolventů škol a to podle délky evidované nezaměstnanosti absolventa. Potíž je ale v tom, že zejména vysokoškoláci nabízená volná pracovní místa odmítají – pokud jsou za současné velmi nepříznivé situace na trhu práce vůbec k dispozici – z důvodů nereálných představ o výši nástupního platu.

2.3 Specifika zaměstnanosti osob se změněnou pracovní schopností

Problematika mládeže se zdravotním postižením má mnoho společného i s problematikou osob se ZPS bez rozdílu věku, jež byla předmětem studie “Ekonomická motivace na trhu práce k zaměstnávání osob se zdravotním postižením a návrh opatření na zvýšení jejich zaměstnanosti (EKO-ZPS)”. Cílem uvedeného projektu bylo formulování základních problémů v oblasti zaměstnávání zdravotně postižených osob.

Jak vyplynulo z dotazníkových šetření, rozhovorů a dostupné literatury, zdravotně postižení občané patří mezi sociální skupiny nejvíce ohrožené nezaměstnaností. Jejich podíl na celkové nezaměstnanosti se pohybuje kolem 13 % a situace se i nadále výrazně zhoršuje.

Z tabulky 10 je patrné, že ve srovnání s celkovou populací ČR (viz tabulku 2) jsou osoby se ZPS – kromě svého základního handicapu – na trhu práce znevýhodněny zejména svou nižší úrovní vzdělání. Pozoruhodná je též skutečnost, že vysoký podíl osob se ZPS – a to i v mladších ročnících – tvoří osoby ekonomicky neaktivní. Otázka je, zda příčinou nízké ekonomické aktivity osob se ZPS je to, že pracovat nemohou, či pracovat nechtějí anebo je potíže při hledání zaměstnání přiměly k rezignaci. Zarážející je, že více než polovina mládeže

se zdravotním postižením (osoby se ZPS ve věku 15-29 let) je ekonomicky neaktivní.

T a b u l k a 10 Osoby se ZPS podle věku a vzdělání – ČR, 1. čtvrtletí 2001, v tis. osob

osoby se ZPS podle věku a vzdělání	zaměstnaní	nezaměstnaní	ekonomicky neaktivní	celkem ZPS (v tis.)	struktura ZPS (v %)
podle věku					
15 - 29 let	16,9	6,2	27,0	50,1	12,0
30 – 44 let	24,1	12,4	32,3	68,8	16,6
45 – 59 let	38,9	20,4	109,9	169,2	40,7
60 a více let	3,3	0,3	124,3	127,9	30,7
podle vzdělání					
bez vzdělání	-	-	9,2	9,2	2,2
základní vzdělání	12,7	14,4	114,9	142,0	34,1
střední odborné (OU+OŠ)	44,6	18,8	111,8	175,2	42,1
střední odborné s maturitou (SOU+SOS)	19,7	5,0	41,5	66,2	15,9
střední všeobecné (gymnázia)	2,4	0,5	5,8	8,7	2,1
vysokoškolské	3,9	0,6	10,3	14,8	3,6
celkem v tis.	83,3	39,3	293,5	416,1	100,0
celkem v %	20,1	9,4	70,5	100,0	

Pramen: Zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice podle výsledků výběrového šetření pracovních sil. 1. čtvrtletí 2001. ČSÚ 2001

Zajímavé je, že v časové řadě od roku 1993 do roku 1999 jsou v důvodech ekonomické neaktivity patnáctiletého a staršího obyvatelstva zdravotní důvody zastoupeny stále slaběji; stoupá hlavně podíl starobních a invalidních důchodců a studentů všech typů škol (Tabulka 11).

T a b u l k a 11 Ekonomicky neaktivní obyvatelstvo v ČR v roce 1993 a 1999

	1993	1999
ekonomicky neaktivní obyvatelstvo celkem (v tis.)	3199,1	3337,1
z toho podíl starobních a invalidních důchodců (v %)	62,3	64,0
podíl studentů všech typů škol a učilišť (v %)	19,5	22,0
podíl neaktivních ze zdravotních důvodů (v %)	5,0	1,3

Pramen: Trh práce v České republice. Český statistický úřad, 2000

Jak vyplynulo ze závěrů projektu EKO-ZPS, základním problémem není zabezpečit pracovní uplatnění všem osobám se zdravotním postižením, ale těm, které pracovat mohou a chtějí. To ale předpokládá umožnit jim získat odpovídající kvalifikaci (po níž je poptávka), vytvořit takové pracovní podmínky (včetně úpravy pracovního prostředí), aby mohly již získanou kvalifikaci uplatnit. S tím ale musí jít ruku v ruce kompenzace vícenákladů zaměstnavatelům spojených s vytvářením těchto předpokladů. To ale také znamená odstranit bariéry v myšlení lidí, jak u zaměstnavatelů, tak i u samotných osob se zdravotním postižením, aby jejich uplatnění na volném trhu práce - tj. na běžných pracovištích spolu s ostatními - bylo chápáno jako přirozené. Chráněná práce by poté měla být určena těm, kteří ze zdravotních důvodů mají svou výkonnost natolik omezenou, že jejich uplatnění v běžném zaměstnání není účelné.

Jedním ze základních handicapů občanů se ZPS bývá jejich nižší úroveň vzdělání a kvalifikace - téměř 75% ekonomicky aktivních občanů se ZPS nemá maturitu, zatímco u populace celkem je to pouze 60 % (viz tabulku 2). Do rekvalifikačních kurzů byla např. v roce 1996 zařazena pouhá 3% evidovaných nezaměstnaných se zdravotním postižením (všechny druhy postižení), přestože se podle jejich názoru možnost získat přijatelné zaměstnání po rekvalifikaci výrazně zvyšuje. V zemích EU bývá poskytování kompenzačních dávek zaměst-

naným se zdravotním postižením vázáno na absolvování programu pracovní rehabilitace, odborné přípravy nebo rekvalifikace. Řešení by jistě napomohla užší vazba mezi zaměřením odborné přípravy zdravotně postižené mládeže a potřebami trhu práce i zvýraznění příspěvků poskytovaných jak zaměstnavatelům, tak zaměstnancům se ZPS v závislosti na zvýšení jejich kvalifikace.

Samotná úroveň kvalifikace však nestačí, je nutná též motivace k práci. **Jde o to, aby ti, kteří mohou**, tj. kterým to zdravotní důvody umožňují, **se také chtěli jako plnoprávní na pracovním trhu uplatnit**. Z dotazníkového šetření projektu EKO-ZPS na základě názorů úřadů práce bylo patrné, že pouze jedna třetina uchazečů o zaměstnání z řad ZPS opravdu zaměstnána být chce a své pracovní uplatnění hledá. I průzkum postojů samotných občanů se ZPS ukazuje, že většina z nich zatím dává přednost úsilí o získání buď předčasného starobního důchodu nebo invalidního důchodu před úsilím o rekvalifikaci nebo uplatnění v normálním zaměstnání.

Pro občany se ZPS, stejně jako pro většinu lidí, je v přístupu k zaměstnání rozhodujícím faktorem příjmová motivace, a to i přesto, že i mimopříjmová motivace (pocit sebeuplatnění, pobyt v kolektivu apod.) má u těchto osob značný význam. Vzhledem k tomu, že mnozí z nich jsou zabezpečeni invalidním důchodem, především částečným, jsou ochotni přijmout na trhu práce sekundární pozici nebo i relativně nižší mzdy nebo i déle čekat (vyčkávací nezaměstnanost). Provedené průzkumy jednoznačně dokazují, že současný systém krácení nebo odejmutí výplaty částečného invalidního důchodu při překročení určité mzdové hranice působí demotivačně, tj. zvyšuje absenci, omezuje výkonnost a tlumí zájem na růstu kvalifikace. Obdobně i současný systém výplaty sociálních dávek snižuje zájem o výkon nízko placeného zaměstnání. V tomto případě bývá výhodnější nepracovat a pobírat příspěvek v nezaměstnanosti a další sociální dávky.

V projektu EKO-ZPS bylo zdůrazněno, že proti zájmům osob se zdravotním postižením paradoxně působila i některá ustanovení jejich pracovně právní ochrany (především omezená možnost sjednat pracovní poměr na dobu určitou s fyzickými osobami se ZPS a ZPS s TZP stanovená v § 30 odst. 2 písm. d) zákoníku práce). Tato omezení sice na jedné straně měla přispívat ke stabilitě zaměstnání, ale na druhé straně obava zaměstnavatelů zavazovat se k přijetí kohokoliv na dobu neurčitou, bez zkušební doby, vedla k nezájmu přijímat občany se ZPS do pracovního poměru. Zákonem č. 167/1999 Sb. byla tato povinnost zaměstnavatelů zrušena. Vypuštěním citovaného ustanovení ze zákoníku práce rovněž odpadá i omezení týkající se nemožnosti sjednat s občany se ZPS zkušební dobu podle § 31 odst. 4 zákoníku práce.

Rozhodující pro řešení zaměstnanosti osob se zdravotním postižením je změnit postoje zaměstnavatelů. Ti se logicky v tržní ekonomice chovají tržně, nelze od nich spravedlivě očekávat prioritu sociálních hledisek v podnikání. Je oprávněné - a tak je tomu v zemích EU - kompenzovat vícenáklady a motivovat je k zaměstnávání těchto osob.

Existující systém daňových úlev považuje projekt EKO-ZPS za málo účinný. Běžným zaměstnavatelům se snižuje daň z příjmů za každého pracovníka se ZPS o 9 tis. Kč a za každého pracovníka se ZPS s těžším zdravotním postižením o 32 tis. Kč za rok. Tyto částky jsou pro zaměstnavatele nepodstatné, nebyly upravovány v souladu s inflací, navíc jsou uplatňovány jenom těmi podniky, které dosahují zisku.

Tlak na zaměstnavatele k podpoře zaměstnávání občanů se ZPS má představovat i stanovení povinného podílu občanů se ZPS na celkovém počtu zaměstnanců. Novelou zákona o zaměstnanosti provedenou zákonem č. 167/1999 Sb. došlo od 1.1.2000 ke změnám v plnění povinného podílu – na rozdíl od předchozí právní úpravy, kdy úřad práce mohl občany se ZPS do výše povinného podílu pouze doporučovat, novela určuje zaměstnavateli povinnost, aby sám naplnil povinný podíl do stanovené výše. Nařízení vlády č. 228/2000 Sb., o stanovení povinného podílu počtu občanů se změněnou pracovní schopností na celkovém počtu zaměst-

nanců zaměstnavatele, které nahradilo již zastaralé nařízení vlády č.384/1991Sb., určuje podíl občanů se ZPS na 5 %, přičemž jeden občan se ZPS s TZP se do počtu zaměstnanců se ZPS započítává třikrát. Kromě zaměstnávání občanů se ZPS může zaměstnavatel plnění povinného podílu realizovat i odebráním výrobků od zaměstnavatelů zaměstnávajících více než 55 % zaměstnanců se ZPS nebo odvodem do státního rozpočtu ve výši 0,5 násobku průměrné mzdy v národním hospodářství. Výše povinného podílu a jeho plnění se bude poprvé určovat za rok 2000 počátkem roku 2001, takže účinnost uvedených nových opatření není ještě prokázána.

Obecná tendence v zemích EU i doporučení Mezinárodní organizace práce směřují k tomu, aby systém pokut za nepřijetí osob se zdravotním postižením do zaměstnání až do výše stanovené kvóty byl nahrazen příspěvkem těch zaměstnavatelů, kteří z objektivních důvodů nemohou stanovené kvóty naplnit. Tyto příspěvky by byly odváděny buď do zvláštního fondu (Fond zaměstnanosti) nebo na samostatný účet (podúčet) ve státním rozpočtu, odkud by byla nad úroveň běžných výdajů na politiku zaměstnanosti financována další opatření k podpoře zaměstnanosti osob se zdravotním postižením.

Významnější, přesto nedostatečnou podporu představují výhody poskytované podnikatelským subjektům zaměstnávajícím více než 50% pracovníků se ZPS. Jde nejen o snížení sazby daně z příjmů na polovinu, ale především o dotace, které jsou trojího druhu:

1. na úhradu zvýšených nákladů práce, které jsou poskytovány do výše odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti,
2. k úhradě dalších nákladů souvisejících se zaměstnáváním občanů se ZPS a ZPS s TZP (např. na rozvoz a svoz práce domáckým pracovníkům, na krytí provozních nákladů rehabilitačních zařízení apod.),
3. na obnovu, rekonstrukci, pořízení nebo technické zhodnocení majetku.

Řadu otevřených problémů vidí projekt EKO-ZPS v chodu chráněných dílen a pracovišť. Chráněná práce má své plné oprávnění, avšak jen pro občany se ZPS s těžším zdravotním postižením, s mentálním postižením, tedy pro ty občany se ZPS, kteří ze zdravotních důvodů nemohou podávat plný pracovní výkon, tj. kteří se nemohou plně uplatnit na otevřeném trhu práce.

Předpokladem řešení účelného uplatnění občanů se ZPS na trhu práce je stanovení zřetelné definice občanů se zdravotním postižením na trhu práce, méně vágní než je současná příliš obecná definice "občana se ZPS". Je třeba odlišit hledisko přiznání invalidního důchodu od hlediska uplatnění na trhu práce.

Dalším předpokladem je i komplexní řešení problematiky rehabilitace, tj. ucelené rehabilitace včetně objektivních ergodiagnostických vyšetření. Větší pozornost by zasloužila i podpora občanských sdružení zdravotně postižených, větší podpora domácké práce atd.

2.4. Absolventi se ZPS na trhu práce

Počet zdravotně postižených absolventů v České republice není bohužel v ČR zvlášť sledován, resp. uváděn. Stejně tak není oficiálně uváděn počet absolventů se ZPS registrovaných na ÚP. Určitý dílčí obrázek poskytují údaje z Úřadu práce v Ostravě (ÚPO), dané k dispozici laskavostí pracovnice ÚPO Ing. Piskořové. Zde je časová řada tohoto údaje sledována od března 1999 v pravidelných měsíčních intervalech na základě doplňujícího interního výběru z databáze. Před tímto obdobím má ÚPO k dispozici pouze stavy absolventů se ZPS k 30.9.1997 a 1998, které byly účelově zjišťovány pro rozbor „Evidovaná nezaměstnanost absolventů škol a mladistvých v Ostravě“.

Jak dokládají statistiky úřadů práce, riziko jak samotné nezaměstnanosti, tak její délky zvyšuje zejména absence kvalifikace, která je, jak již bylo uvedeno v projektu EKO-ZPS, jedním ze základních handicapů občanů se změněnou pracovní schopností. K tomu přistupuje fakt, že školy pro mládež s nejtěžším zdravotním postižením (Jedličkův ústav, školy v Brně Na Kociánce, OA Opava, OA Janské lázně) jsou zaměřeny na administrativní obory,

což je kvalifikace, v níž dnes všeobecně existuje přetlak nabídky nad poptávkou.

T a b u l k a 12 Počet evidovaných uchazečů o práci na Úřadu práce v Ostravě

		stav k 30.9.			
		1997	1998	1999	2000
uchazeči o zaměstnání celkem		11 478	17 509	24 712	26 732
z toho	- občané se ZPS	1 987	2 347	2 670	2 769
	- absolventi a mladiství	2 223	3 508	3 821	3 494
	- v tom: se ZPS	58	53	48	31
podíl na celkovém počtu ZPS (%)		2,9	2,3	1,8	1,1
podíl na počtu absolventů (%)		2,6	1,5	1,3	0,9

Pramen: Databáze Úřadu práce v Ostravě

Mezi další překážky pro bezproblémové uplatnění absolventů se ZPS patří i jejich problémy v oblasti psychiky. W. Shakespeare ve hře Richard III. umělecky ztvárnil dodnes rozšířené přesvědčení, že tělesný nebo smyslový handicap zanechává stopy i na psychice takto postiženého jedince. Samozřejmě neplatí rovnítko mezi vadou tělesnou a duševní, ale je třeba pamatovat na to, že - podle názoru našich odborníků (VÁGNEROVÁ a kol. 2000) - můžeme fakt tělesného či smyslového postižení z hlediska prožívání jedince chápat jako náročnou životní situaci, která dlouhodobě působí na jedince zatěžujícím vlivem, zvyšuje stres, způsobuje řadu konfliktů, vyvolává frustraci.

Obecně platí, že reakcí na zátěžovou situaci může být buď přímá agrese, řešení útokem čili reakce aktivní nebo únik, znehybnění neboli reakce pasivní. Ve své čisté podobě jsou tyto reakce spíše vzácností – vždy jsou modifikovány do sociálně přijatelných forem. Oba typy reakcí mohou mít kladné i záporné důsledky. Kladným důsledkem aktivního (agresivního) chování může být snaha kompenzovat postižení v jedné oblasti vynikajícími výkony v oblastech jiných. Je však možné, že určité způsoby chování související se zvýšenou potřebou sebeprosazení (jako kompenzace snížených schopností či možností v jiných oblastech) jsou zdravým okolím vnímány již jako čistá agrese. O záporných důsledcích aktivního přístupu hovoří autoři v případě negativismu, hledání viníka, špatné spolupráce. Špatná spolupráce může však být také důsledkem uzavírání se do sebe, rezignace, pesimismu vyplývající z právě opačné – pasivní – reakce.

„Mezi poměrně časté vlastnosti patří egocentrismus, vztahovačnost či přecitlivělost na skutečné či domnělé narážky na postižení, výkonnost či vzhled. Tak i reálné nároky, příkazy či výtky nadřízeného či učitelů mohou být postiženým interpretovány jako chování vyvolané handicapem a jeho reakce může být zcela nepřiměřená“, uvádějí autoři.

Tyto problémy se projevují jak při hledání zaměstnání, tak na novém pracovišti. Agresivně naladěni jedinci viní pracovníky úřadu práce z nezájmu, z neschopnosti, z nedostatku empatie. Jedinci pasivně orientovaní zase brzy přestanou na úřad docházet, že to prý „nemá cenu“, nepřipravují se na pohovor na doporučeném pracovišti, při prvním neúspěchu vzdávají další hledání. Ani nástup na pracoviště nebývá bez problémů. U těch, kteří vystudovali speciální školu nebo se vyučili ve speciálním učilišti, dochází při přechodu ze skleníkového prostředí k nárazu na tvrdou realitu. Ani u integrovaných žáků s postižením není vstup do zaměstnání jednoduchý: ve škole byli učitelé i spolužáci již určitým způsobem adaptováni na jejich odlišnost a nyní přicházejí do nového prostředí s novými požadavky, které se od těch školních dosti liší.

Život v chráněném a chápajícím prostředí může také ovlivnit představu postiženého o tom, jak by se k němu ostatní lidé měli chovat. Často bývá tato představa v rozporu se skutečností a po nástupu na pracoviště může dojít k frustraci. K tomu napomáhají i přehnaně ochranné postoje některých rodičů, kteří na první neúspěchy svého dítěte v hledání zaměstnání (resp. při adaptaci na pracovišti) reagují nabídkou „zůstaň si doma, však to nemáš zapotřebí“.

Ochranitelský životní styl může být též příčinou nižší úrovně sociální inteligence (ŠEDIVÁ 1997), tj. schopnosti chápat sociální situaci a samostatně řešit nastalé problémy. Sociální inteligence – označovaná také jako sociální obratnost nebo kompetence – je relativně nezávislá na obecné inteligenci a úrovni vzdělání a její nedostatek se může stát významnou překážkou při přechodu ze školy do praxe.

U mládeže s vadou sluchu vystupují navíc specifické komunikační problémy. Jak uvádí ŠEDIVÁ (1997), samy komunikační problémy však nejsou jedinou příčinou nižší úrovně sociální inteligence, což dokazuje obecné přetrvávání deficitu v sociálních dovednostech i u relativně dobře komunikujících dospívajících. Podle zákona č. 155/1998 Sb., o znakové řeči mají neslyšící při vyřizování úředních záležitostí právo na tlumočnickou znakovou řeč⁷, avšak často ani přítomnost tlumočnicka potíže při sociální interakci nevyřeší. Kromě komunikačních problémů k dalším příčinám nedostatku sociálních dovedností patří nedostatky v mimovolném učení, sociální separace, daná životem v internátu či v úzké komunitě uživatelů znakové řeči a v neposlední řadě příliš ochranitelský přístup slyšících rodičů.

Absolventi se ZPS ucházející se o první zaměstnání potřebují proto ve srovnání s ostatními ve větší míře poradenské služby, zejména individuální psychologické poradenství (viz BRUTHANSOVÁ-VAVREČKOVÁ 1999). Mohou využívat specializovaných poradenských služeb nabízených úřady práce. Jednou z úrovní poradenské činnosti je i poradenství pro občany se ZPS, kdy pracovníci trhu práce hledají pro tyto klienty vhodné pracovní uplatnění přiměřené druhu a stupni jejich handicapu, eventuálně i vhodnou pracovní rehabilitaci a rekvalifikaci. Poradci pracují s nejrůznějšími počítačovými programy a databázemi, mezi nejdůležitější patří např. Schufriedův Vídeňský dotazník zájmů, Průvodce světem povolání, Školák či B-Kov.

Stejně tak mohou evidovaní absolventi využívat všech nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti. Absolventům, kteří nenašli uplatnění ve studijním oboru, který vystudovali a hledají profesně odlišné zaměstnání, mohou pomoci úřady práce zařazením na vhodnou rekvalifikaci a tím jim umožnit získání doplňujících vědomostí pro výkon jiného zaměstnání.

Rekvalifikace představuje změnu dosavadní kvalifikace uchazeče o zaměstnání, kterou je potřebné zajistit získáním nových znalostí a dovedností teoretickou přípravou umožňující jeho pracovní uplatnění ve vhodném zaměstnání. Vychází se z dosavadní kvalifikace, aby byla co nejučelněji využita při získávání nových znalostí a dovedností nezbytných pro výkon práce v zaměstnání, pro které je rekvalifikován. Při uskutečňování rekvalifikace se přihlíží i k osobním předpokladům, schopnostem a zdravotní způsobilosti pro výkon práce, pro kterou bude osoba rekvalifikována.

Specializované poradenství zajišťuje mimo jiné i lékařské služby – objektivní posouzení zdravotního stavu klienta a jeho způsobilost k výkonu určitého povolání, volby studijního nebo učebního oboru, první volby povolání mladistvých a mládeže se ZPS.

Pro občany se změněnou pracovní schopností mohou zaměstnavatelé zřizovat chráněné dílny a chráněná pracoviště. Na takovéto místo úřad práce poskytuje příspěvek na zřízení. Vedle tohoto příspěvku poskytuje úřad práce zaměstnavatelům příspěvek k částečné úhradě provozních nákladů. (O tomto nástroji a problematice jeho uplatňování v praxi více v již zmíněné studii EKO-ZPS; aktuálně POSOLDOVÁ 2001.)

---

⁷ Podle § 86a zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, v platném znění v rozsahu nejvýše 24 hodiny za kalendářní rok

3. Šetření na středních školách pro mládež se zdravotním postižením

3.1 Rozsah dotazníkového šetření a jeho návratnost

V květnu 2000 jsme oslovili ředitele celkem 38 speciálních středních škol a učilišť se žádostí o spolupráci. V první řadě jsme žádali zodpovězení šesti otázek:

- 1) Počet absolventů Vaší střední školy (učiliště) v letech 1997, 1998, 1999, a to pokud možno podle oborů.
- 2) Jsou tito absolventi dnes (tj. v květnu 2000) zaměstnaní?
- 3) Našli uplatnění v oboru, který vystudovali (vyučili se)?
- 4) V případě, že nikoli, odpovídá jejich stávající zaměstnání úrovni jejich kvalifikace?
- 5) V případě, že jsou nezaměstnaní, spolupracují s Úřadem práce?
- 6) V případě, že nespolupracují, jaký je důvod? (např. nevstřícné chování úředníků, nezájem o práci, spokojenost s výší invalidního důchodu apod.).

Dále jsme ředitele škol požádali o sdělení adres jejich absolventů z let 1997, 1998 a 1999, abychom se na ně mohli přímo obrátit s dotazníkem o jejich zaměstnání.

Na náš dopis ředitelů 6 škol zaslali adresy svých absolventů pro další výzkum:

- Obchodní škola (Jedličkův ústav a školy pro tělesně postižené), Praha 2
- Gymnázium (Jedličkův ústav a školy pro tělesně postižené), Praha 2
- Praktická škola (Jedličkův ústav a školy pro tělesně postižené), Praha 2
- Učební obory (Jedličkův ústav a školy pro tělesně postižené), Praha 2
- Obchodní akademie pro zrakově postiženou mládež, Opava
- Speciální školy a školská zařízení pro sluchově postižené, České Budějovice

Absolventům těchto škol jsme na jejich adresy rozeslali celkem 92 dopisů s dotazníky, na něž jsme obdrželi 22 odpovědí. (viz tabulka 4).

Dále odpověděly tyto školy:

- Obchodní akademie a obchodní škola pro tělesně postiženou mládež, Janské Lázně
- Speciální školy a školská zařízení pro děti a žáky s více vadami CREDO, o.p.s. Olomouc
- Střední odborná škola a střední odborné učiliště pro tělesně postiženou mládež, Ostrava - Poruba
- Střední odborná škola, rodinná škola pro tělesně postiženou mládež a praktická škola GEMINI, Brno - Lesná
- Konzervatoř a ladičská škola Jana Deyla, Praha 1
- Obchodní akademie F.D. Roosevelta pro tělesně postiženou mládež, Kociánka 2 Brno - Královo Pole
- Obchodní škola F.D. Roosevelta pro tělesně postiženou mládež, Kociánka 2 Brno - Královo Pole
- Střední odborné učiliště a Odborné učiliště pro tělesně postiženou mládež, Kociánka 2 Brno - Královo Pole
- Praktická a rodinná škola pro tělesně postiženou mládež, Kociánka 2 Brno - Královo Pole

Dodatečně jsme kontaktovali další školy a z nich nám odpověděly:

- Střední pedagogická škola pro sluchově postižené, Hradec Králové
- Střední odborné učiliště pro sluchově postižené, Hradec Králové
- Odborné učiliště, praktická škola a učiliště, Lipová-Lázně
- Gymnázium pro sluchově postiženou mládež, Praha 2, Ječná
- Střední zdravotnická škola pro sluchově postižené, Beroun
- Střední odborné učiliště pro sluchově postižené, obor administrativní pracovník, Praha 5, Výmolova

Ředitelství výše uvedených škol adresy svých absolventů sice nesdělila s poukazem na to, že poskytnutí osobních údajů (adres) absolventů je podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů vázáno na souhlas každého absolventa a škola nemá možnosti si takový souhlas obstarat. Nicméně školy se naším dotazem zabývaly a poskytly nám zevrubnou informaci.

Prostřednictvím škol se nám však podařilo získat názor pouze jednoho sluchově postiženého absolventa, přičemž je známo, že právě lidé s vadou sluchu shánějí práci velmi nesnadno (např. už jen proto, že nemohou telefonovat). Obrátili jsme se proto na dvě zájmové organizace sluchově postižených (Federaci rodičů a přátel sluchově postižených – FRPSP a Svaz neslyšících a nedoslýchavých - SNN), které nám vyšly velmi ochotně vstříc a potřebné šetření provedly mezi svými členy. Tyto organizace nám zaslaly celkem 60 vyplněných dotazníků (37 FRPSP a 23 SNN). Podrobné statistické vyhodnocení je uvedeno v přílohách.

3.2 Názory škol

Naprosto bezproblémově vidí uplatnění svých absolventů **Konzervatoř a ladičská škola Jana Deyla** (Praha 1), jejíž ředitel uvádí, že „po absolventech konzervatoře i ladičské školy je značná poptávka, což znamená, že většina našich žáků již v nejvyšších ročnících má příslib zaměstnání nebo na menší úvazek již pracuje“.

T a b u l k a 13 Uplatnění absolventů Konzervatoře a ladičské školy Jana Deyla (ročník 1997, 98, 99)

	konzervatoř	ladičská škola
dále studuje na vysoké škole	5	3
pracuje v oboru	12	9
pracuje mimo obor (na úrovni své kvalifikace)	2	1
dobrovolně nezaměstnaný (nechce dojíždět)	1	0
CELKEM	20	13

Podobně příznivé výsledky vykazuje i **Střední zdravotnická škola pro sluchově postižené** (obor zubní technik) v Berouně. (Údaje poskytlo ředitelství školy telefonicky). Škola, která existuje teprve šest let, má prozatím 23 absolventů, z nichž 1 studuje na vysoké škole, 1 pracuje mimo obor na úrovni středoškolské kvalifikace (jako vychovatelka ve škole pro děti s vadami sluchu) a ostatní úspěšně vykonávají profesi, k níž byli vyškoleni. Na srovnatelné úrovni je i zařazení absolventů **Střední pedagogické školy pro sluchově postižené** v Hradci Králové (viz tabulku 14).

T a b u l k a 14 Uplatnění absolventů Střední pedagogické školy pro sluchově postižené (obor předškolní a mimoškolní pedagogika) – ukončení v červnu roku:

	1997	1998	1999	2000
dále studuje na vysoké škole	5	3	3	1
pracuje v oboru	2	5	5	4
pracuje mimo obor	0	2	1	2
nezaměstnaný	0	0	0	0
CELKEM	7	10	9	7

Příklad těchto škol ukazuje, že předpokladem úspěšného pracovního uplatnění zdravotně handicapované mládeže je výběr vhodné specializace. Konzervatoř a ladičská škola stejně jako SZŠ - obor zubní technik vyučuje obory technicky poměrně velmi náročné, pro jejichž zvládnutí však smyslové postižení není základní překážkou. Absolventi Střední pedagogické školy pro sluchově postižené nacházejí dobré uplatnění v důsledku nových trendů ve vzdělávání neslyšících po roce 1990, kdy sluchová vada u učitelů neslyšících přestala být pro

toto povolání považována za překážku, ale naopak za přednost. Takový učitel se totiž pro děti stává identifikačním vzorem, což působí silně motivačně. Absolventi SPgŠ tak kromě solidního vzdělání mohou ve své práci uplatnit i osobní zkušenosti s překonáváním sluchové vady.

Velmi podrobné informace poskytlo **šest středních škol pro tělesně postiženou mládež sídlících na Kociánce v Brně-Králově poli**. Školy uvádějí údaje pouze o prvním zaměstnání svých absolventů. Údaje jsou získány prostřednictvím dotazníku, který absolventi obdrží při odchodu ze školy, zpět ho však neodešlou všichni, návratnost (tudíž znalost školy o prvním uplatnění) je malá zvláště u dělnických profesí a u absolventů rodinných škol. „Vzhledem k tomu, že jsme školou s celorepublikovou působností, žáci se rozjedou po absolvování školy do různých míst svých domovů a jen velmi spoře se dozvídáme o jejich dalších osudech“ uzavírá ředitel školy RNDr. J. Čech.

T a b u l k a 15 Uplatnění absolventů Obchodní akademie F.D. Roosevelta, Brno Kociánka

	1996/97	1997/98	1998/99	
			představa	skutečnost
studuje na vysoké škole	2	2	5	3
studuje na vyšší odborné škole	2	0	2	1
studuje na jazykové škole	4	2	1	3
pracuje v oboru	5	0	0	3
pracuje mimo obor	2	0	0	0
nezaměstnaný (vč. příležitostné práce)	5	3	0	1
není známo, neodpověděl	0	3	3	0
CELKEM	20	10	11	11

V tabulce 15 shrnujeme uplatnění absolventů Obchodní akademie. U těch, kteří absolvovali v závěru školního roku 1998/99, zjišťovala třídní učitelka navíc předem jejich představy o budoucím uplatnění. Z 11 maturantů mělo tuto představu 8, tři netušili, co budou po maturitě dělat. Zajímavé je, že nikdo předem neuvažoval o praktické činnosti (v oboru či mimo obor) – většina si plánovala studium na vysoké škole. Ne každému se toto podařilo. Ze dvou neúspěšných uchazečů o vysokoškolské studium si dnes jeden zvyšuje kvalifikaci v jazykové škole, druhá dívka je dobrovolně nezaměstnaná ze zdravotních důvodů.

T a b u l k a 16 Uplatnění absolventů Obchodní školy, Středního odborného a odborného učiliště, Brno Kociánka

	obchodní škola 96/97 a 1997/97	učiliště		
		1996/97	1997/98	1998/99
pracuje v oboru	0	3	9	1
pracuje doma nebo v chráněné dílně	0	3	6	5
pracuje mimo obor	0	1	3	1
další studium nebo rekvalifikace	4	5	2	7
mateřská dovolená, plný invalidní důchod	1	1	1	3
nezaměstnaný	5	2	8	17
není známo, neodpověděl	1	13	6	7
CELKEM	11	28	35	41
podíl nezaměstnaných	45	7	23	41

Obchodní škola i učiliště Na Kociánce – kromě poskytování určité kvalifikace - plní zřejmě též úlohu mezistupně pro další studium – podobně jako Střední odborné učiliště pro sluchově postižené zřízené FRPSP (viz odstavec 4.3). Na první pohled však zaráží vysoký podíl nezaměstnaných a nárůst nezaměstnanosti absolventů učiliště v roce 1999. Ze SOU pro sluchově postižené v Hradci Králové je nezaměstnaná pětina kuchařů a 13 % truhlářů.

T a b u l k a 17 Uplatnění absolventů Středního odborného učiliště pro sluchově postižené, Hradec Králové (za ročníky 1996, 97, 98, 99 a 2001)

	kuchař	truhlář
dále studuje	3	2
pracuje v oboru	24	20
pracuje mimo obor	4	4
nepracuje méně než 6 měsíců	5	4
nepracuje více než 6 měsíců	3	0
CELKEM	39	30
podíl nezaměstnaných	20	13

Z absolventů a absolventek **rodinné a speciální rodinné školy Na Kociánce** jsou zaměstnání jen málokterí, a to převážně v chráněných dílnách ÚSP Kociánka. Další si buď zvyšují kvalifikaci v obchodní škole nebo na některém z oborů odborného nebo středního odborného učiliště, jiní zůstávají doma v péči rodičů nebo jsou umístěni v ústavech sociální péče.

Podobné výsledky vykazují i **Speciální školy a školská zařízení pro děti a žáky s více vadami CREDO, o.p.s.Olomouc**, kde ze čtyř absolventů Praktické školy je zaměstnán pouze jeden a zbývající jsou v ÚSP s invalidním důchodem.

O něco lépe jsou na tom absolventi **Střední odborné školy, rodinné školy pro tělesně postiženou mládež a praktické školy GEMINI** v Brně – Lesné. Podle sdělení této školy z 18 absolventů za léta 1997 – 1999 je zaměstnáno osm (tj. méně než polovina), 4 – 5 pokračuje ve studiu na jiných školách, ostatní jsou nezaměstnaní. Z nich část spolupracuje s Úřadem práce, část pobírá plný invalidní důchod.

Poměrně dobré uplatnění nacházejí absolventi **Odborného učiliště, Praktické školy a Učiliště v Lázních Lipová**. Škola má nadregionální charakter. Vzdělávají se zde žáci s lehčí mentální retardací, většinou absolventi zvláštní školy. Výuka je zaměřena převážně na praktické dovednosti, a to systémem 2 dny škola, 3 dny praxe. Někteří absolventi Praktické školy pokračují ve 3. ročníku Odborného učiliště. Nezaměstnanost mezi absolventy činí necelých 14 %, což je běžný průměr u speciálních učilišť. Absolventi se dobře uplatňují na trhu práce, protože jejich obory jsou žádané jak v regionu, tak mimo region.

T a b u l k a 18 Uplatnění absolventů Odborného učiliště, Praktické školy a Učiliště v Lázních Lipová (1996,1997,1998)

	malířské a natěračské práce	zednické práce	zámečnické práce	kuchařské práce	CELKEM	%
pracuje ve svém oboru	17	19	16	14	66	70,2
pracuje v jiném oboru	3	2	8	2	15	16,0
nezaměstnaný	3	1	4	5	13	13,8
CELKEM odpovědělo	23	22	28	21	94	100,0

Obchodní akademie a obchodní škola pro tělesně postiženou mládež Janské Lázně, která nám rovněž neposkytla adresy svých absolventů, sice podobný dotazníkový průzkum jako školy na Kociánce neprovádí, ale shodou okolností se v roce 2001 konalo setkání abiturientů OA ročníku 1997/98, odkud nám pracovníci školy zjistili potřebné údaje.

Z 18 absolventů ročníku 1997/98 OA Janské Lázně pouze dva nepracují (1 z důvodu mateřské dovolené, 1 z důvodu špatného zdravotního stavu – má plný invalidní důchod). Dva absolventi podnikají (1 na Internetu v oblasti tvorby webových stránek, 1 má vlastní čajovnu), 9 je zaměstnáno v oboru (z toho 5 jako účetní, ostatní v jiných administrativních povoláních, kde mohou uplatnit nabyté znalosti: jako recepční v lázních, referent odboru sociální péče na

OkÚ, v pojišťovně, v knihovně) a 5 absolventů pokračuje ve studiu na vyšší nebo vysoké škole – většinou v oborech, úzce navazujících na jejich životní zkušenost člověka s handicapem: zaměření sociálně právní, speciální pedagogika, rehabilitační tělovýchova.

Třetina až polovina absolventů **obchodní školy pro TPM v Janských Lázních** pokračuje ve studiu na obchodní akademii, o ostatních nemá škola přehled. Zdá se tedy, že i zde obchodní škola plní do značné míry úlohu jakési „přípravky“ pro střední odborné studium s maturitou.

Při osobním pohovoru nám ředitel **Gymnázia pro sluchově postiženou mládež** poskytl sborník vydaný u příležitosti oslav 50 let trvání školy. Ve sborníku jsou též údaje o uplatnění absolventů, shrnuté v následující tabulce 19. Z údajů tabulky však není patrné, zda absolventi přijatí na vysoké, resp. střední školy, své studium také úspěšně dokončili. Vzhledem k tomu, že – jak uvádí ředitel školy v uvedeném sborníku – „gymnázium je všeobecně vzdělávací střední škola, která má připravovat ke studiu na vysokých školách“, zdá se být podíl absolventů nastupujících přímo do praxe neúměrně vysoký. Za pozornost stojí velký zájem o nástavbové studium zdravotnických oborů (zdravotní laborant, oční optik, fyzioterapeut).

T a b u l k a 19 Uplatnění absolventů Gymnázia pro sluchově postiženou mládež (období let 1976/77 – 1994/95)

uplatnění	počet absolventů	podíl v %
studium na vysoké škole (přírodovědecké zaměření)	26	15,7
studium na vysoké škole (ostatní specializace)	22	13,2
nástavbové studium na střední škole (nebo VOŠ)	66	39,8
z toho: zdravotnická specializace	44	26,5
vstup do zaměstnání	52	31,3
CELKEM	166	100,0

3.3 Názory individuálních respondentů

V tomto odstavci uvádíme porovnání individuálního dotazníkového šetření podle druhu vad. Návratnost dotazníků rozeslaných na individuální adresy činila necelých 19 % (viz tabulku 4 na str. 6). Dotazník je uveřejněn v příloze 1. Vyjádření je v % respondentů. Výsledky v absolutních hodnotách uvádíme v přílohách 2 – 4.

Zdravotní stav respondentů (v %) - respondent je/není držitelem průkazu mimořádných výhod)

	mládež s vadami sluchu	Jedličkův ústav	OA Opava
průkaz TP	-	25,0	0,0
průkaz ZTP	95,0	16,6	0,0
průkaz ZTP/P	-	41,7	44,4
nemá průkaz nebo neodpověděl	5,0	16,6	55,6
	100,0	100,0	100,0

Z tabulky je patrné, že mezi absolventy Jedličkova ústavu i OA v Opavě je řada lidí s velmi těžkým zdravotním postižením. Naproti tomu respondenti s vadami sluchu, většinou držitelé průkazu ZTP, se sami po překonání komunikačních bariér považují za rovnocenné slyšící populaci. Z jejich názorů uvádíme doslova: „SP jsou inteligentní jako slyšící lidé. Můj názor je to, že zákon práce by měl umožnit postiženým lidem více práce (např. lékař, právník...) jako v Americe...“ nebo: „Mladí neslyšící by měli být aktivnější při hledání práce, jinak mají stejné schopnosti jako ti zdraví, tak by mohli mít stejné uplatnění s normální pracovní dobou...“

Bohužel ve skutečnosti tomu tak není a nejde jen o možnost telefonovat. Vada sluchu zásadně komplikuje vzdělávání. Není problém naučit neslyšící děti číst jednotlivá slova, ale

mnoho těžce sluchově postižených a dokonce i někteří nedoslýchaví mají problémy s porozuměním obsahu čteného textu. V dotaznících, které rozesílala FRPSP, byla oproti ostatním dotazníkům uvedena navíc otázka zda respondent vyplnil dotazník sám nebo zda mu někdo pomáhal. Maturantům nedělalo vyplnění potíže, ale téměř polovina neslyšících absolventů středních odborných učilišť uvedla, že jim s vyplněním pomáhal slyšící člen rodiny. Je zarážející, že kvalita všeobecného vzdělání na odborných učilištích pro sluchově postižené nestačí ani na vyplnění zcela jednoduchého dotazníku.

Rozdělení respondentů podle velikosti bydliště (v %)

	mládež s vadami sluchu	Jedličkův ústav	OA Opava
do 5000 obyvatel	36,6	0,0	44,5
5000 až 50 000 obyvatel	26,7	8,3	11,1
nad 50 000 obyvatel (mimo Prahu)	21,7	0,0	33,3
hlavní město Praha	15,0	91,7	11,1
	100,0	100,0	100,0

Převážná většina respondentů Jedličkova ústavu pochází z Prahy – zřizovatelem je totiž Magistrát hlavního města Prahy. Naproti tomu převážná většina respondentů s vadami zraku a sluchu pochází z vesnic a menších měst, což velice ztěžuje hledání zaměstnání v místě bydliště. Za všechny venkovské vyjádřila jejich potíže jedna z mála absolventek JÚ, která žije mimo Prahu (v okrese Benešov): „Vzhledem k mému zdravotnímu postižení (průkaz ZTP), jsem očekávala vstřícnější přístup úředníka. Například, že nebudu muset za ním dojíždět každý týden jako ostatní absolventi, ale že mě bude zvat po delších intervalech (např. jednou za 3 týdny). Nemohu vlastnit řidičský průkaz a jsem odkázána na hromadnou dopravu“.

Rozdělení podle data ukončení školy (v %)

	mládež s vadami sluchu	Jedličkův ústav	OA Opava
školní rok 1995/96 a dříve	58,4	16,7	-
školní rok 1996/97	18,3	33,3	44,5
školní rok 1997/98	18,3	33,3	33,3
školní rok 1998/99	5,0	16,7	22,2
	100,0	100,0	100,0

Respondenti z Opavy jsou vesměs mladší než druhé dva soubory. Poměrně velký podíl starších respondentů v souboru sluchově postižených je dán tím, že v poradenských střediscích SNN pro sluchově postižené dotazníky nevyplňovali jen čerství absolventi, ale i lidé, kteří se již nějaký čas pohybuji na trhu práce.

Současné zaměstnání je od ukončení školy (v %)

	mládež s vadami sluchu	Jedličkův ústav	OA Opava
první	50,0	100,0	75,0
druhé	22,5		25,0
třetí	20,0		0,0
vystřídána více než tři	7,5		0,0
	100,0	100,0	100,0

Vzhledem k tomu, že respondenti s vadami sluchu jsou v průměru starší, měli možnost (nebo byli donuceni) vystřídat více zaměstnání. Matka neslyšícího zámečnicka, který nyní konečně pracuje v oboru, ale pouze na dobu určitou, píše: „Je to velký problém. Práci mu hledám většinou sama (od skončení školy páté zaměstnání), nevím ale, co bude dělat, až tady jednou nebudu.“ U absolventů Jedličkova ústavu je současné zaměstnání pro všechny zároveň

zaměstnáním prvním. Na otázku „Bylo pro Tebe těžké najít si práci?“ odpověděli z nich záporně pouze absolventi s lehčím postižením (průkaz TP). Jedna z lehčejí postižených absolventek gymnázia (TP) ale uvedla, že hledala práci nesnadno – důvod: „Žádné zaměření, žádná praxe“. Jeden z vyučených držitelů průkazu ZTP/P píše: „Pracuji ve firmě svého otce, jinak bych zaměstnání nenašel“.

Současná pracovní aktivita (v %)

	mládež s vadami sluchu	Jedličkův ústav	OA Opava
pracuje v oboru	35,0	33,3	0,0
pracuje v jiném oboru	31,7	25,0	44,5
studuje na jiné škole	13,3	25,0	22,2
nepracuje	20,0	16,7	33,0
	100,0	100,0	100,0

Poměrně malá část absolventů pracuje v oboru, který vystudovali. Zarážející je, že z absolventů OA v Opavě to není ani jediný. Jedna z jejich absolventek vidí příčinu v nedostatečné pomoci při výběru škol: „I přes mou vadu – praktickou slepotu – mi byla odborníky doporučena obchodní akademie. V tomto oboru nemám ani tu nejmenší šanci vyrovnat se zdravým.“ Jiná uvádí: „Spousta mých spolužáků díky své oční vadě potřebovala ve škole ke čtení, k práci na PC pomůcky, které jim velmi pomáhaly. Myslím si, že spousta zaměstnavatelů tohle neposkytne a raději zaměstná rychlejší a produktivnější lidi“. Absolventka gymnázia při Jedličkově ústavu považuje tuto otázku pro gymnazisty za nesmyslnou, protože vlastně žádný obor nemají.

Hodnocení míry pomoci občanům se zdravotním postižením (průměrná známka)

	mládež s vadami sluchu	Jedličkův ústav	OA Opava
státní instituce, zákony a podobně	2,3	3	3
nestátní instituce (církve, občanská sdružení apod.)	2,7	3	4
rodina, příbuzní, známi	1,4	2	2

V otázce 18 měli respondenti oznámkovat (jako ve škole) známkou 1 – 4 kvalitu pomoci, které se jim dostalo při hledání práce. Hodnocení uvádíme pouze za ty respondenty, od nichž jsme obdrželi úplnou odpověď. Zajímavé je, že hodnocení získané od respondentů s vadami sluchu, z nichž však na danou otázku odpověděla pouze třetina, je o něco příznivější než od tělesně a zrakově postižených.

Respondenti s vadami sluchu velmi příznivě hodnotili pomoc občanských sdružení zdravotně postižených (není divu, sběr dat organizovaly právě tyto instituce), ale zdrženlivěji se vyjadřovali o úloze církví. Příznivější hodnocení státních institucí a zákonů je u souboru respondentů s vadou sluchu dáno velmi kladným hodnocením zákona o znakové řeči (ačkoli ten pracovní uplatnění přímo neovlivňuje).

3.4 Názory absolventů Jedličkova ústavu k profesní přípravě a pracovnímu zařazení

K adresám, které nám poskytl Jedličkův ústav a školy pro tělesně postižené jeho ředitel PhDr. Jan Pičman dodává, že ve škole pomáhá absolventům s umístěním sociální pracovnice a výchovná poradkyně. Učňům, kteří bydlí v Praze, zajišťuje škola odbornou praxi v dílně, kde po vykonání závěrečných učňovských zkoušek mohou nastoupit do pracovního poměru. Upozorňuje ale, že málokterý ze žáků odborného učiliště s kombinovaným postižením (tělesné + mentální) najde uplatnění ve vyučeném oboru, neboť jsou pomalí a nestačí pracovnímu tempu na pracovišti. Mají šanci víceméně pouze v chráněných dílnách, kterých je velice málo. Na druhé straně manuálně zruční absolventi středního odborného učiliště mají šanci práci najít; někteří dokonce úspěšně podnikají. Ale zájem o řemeslo klesá – ve středis-

ku praktické výuky zůstávají pouze absolventi zvláštní školy.

V roce 1998 realizoval Jedličkův ústav a školy výzkum “Profesní příprava a pracovní zařazení mladých lidí s tělesným postižením“. V jeho rámci bylo provedeno dotazníkové šetření absolventů pěti speciálních školských zařízení, kteří ukončili studium střední školy či učebního oboru v letech 1990 – 1995. Přestože návratnost z důvodu nízkého zájmu u oslovených absolventů byla poměrně nízká (šetření se zúčastnilo 175 absolventů), zjištění, ke kterým výzkumný tým dospěl, stojí za pozornost.

- Na výběru povolání, popř. učebního oboru se z největší části podílí rodiče spolu s příbuznými, nezanedbatelnou roli sehrávají v této oblasti i odborníci.
- Studenti z města mají tendenci se spoléhat především sami na sebe, absolventi z venkova očekávají ve větší míře pomoc okolí.
- Své vzdělání využije pouze velmi malé procento osob.
- Důvodem ukončení zaměstnání je zejména nízký plat. Nezanedbatelný podíl mají i vztahy s vedením a špatné pracovní podmínky (svědčí to o jistém stupni sebedůvěry).
- Z osob, které byly někdy zaměstnány (méně jak polovina vzorku), jich do 1 roku polovina ukončí své zaměstnání – jedná se tedy zejména o krátkodobá zaměstnání. Trend ukazuje, že pokud absolventi z menších měst a z venkova získají zaměstnání, udrží se v něm ve srovnání se studenty z větších měst významně delší dobu.
- Pro osoby z odlehlejších oblastí – vesnic se ukazuje být významným problémem doprava do zaměstnání
- Oslovení absolventi se ve zvládnutí role “zaměstnanec” hodnotí jako velmi dobří či dobří. Stanovisko špatné či velmi špatné se vyskytuje jen ojediněle.
- Využívání neziskových organizací bylo uvedeno pouze u poloviny osob, znalost alespoň jedné takovéto organizace pak u 60%. Do jisté míry to svědčí i o určité sociální osamělosti plynoucí z malého počtu vrstevníků či z jejich omezeného společenského přijetí těmito vrstevníky.

V rámci dotazníkového šetření měli respondenti seřadit baterii položek podle významnosti v kategorii stupně “velmi důležité”. Pořadí podle důležitosti jednotlivých položek bylo následující:

1. práce, zaměstnání
2. zdravotní stav
3. láska
4. přátelství
5. samostatnost
6. prospěšnost pro jiné lidi
7. vlastní byt
8. materiální zabezpečení
9. vlastní auto
10. klid na své zájmy
11. cestování
12. lepší vzdělání
13. společenské uznání, vážnost

Tým pracovníků Jedličkova ústavu a školy se pokusil prostřednictvím dotazníkového šetření identifikovat problémy související s motivací k aktivnímu životu. Z šetření vyplynuly následující skutečnosti:

- lidé s postižením silně cítí bariéry (smyslové, společenské, pohybové), jež mají ke světu, a podstatně rychleji ve srovnání se “zdravými” ztrácejí sebevědomí, rezignují na hledání cest
- značný počet lidí s postižením je labilnější, podrážděnější – jsou nutné kompenzační programy (relaxace, výchova ke zdravému životnímu stylu, psychologická podpora)

- výchova ve speciálních zařízeních vede k nesamostatnosti, chybí vhodná příprava pro život
- existuje dluh ve výchově, v rozvíjení pozitivních postojů (u těchto lidí je třeba ocenit i maličkosti)
- chybí výchova k vlastní zodpovědnosti, k hrdosti na sebe a zároveň vůli k důslednosti
- technické vybavení pro kontakt s okolím je nedostatečné (video, Internet ...), zlepšení závisí na finanční situaci
- výtečným krokem pro dosažení samostatnosti je osobní asistence – opět problém financí a legislativy
- bezmocnost vede k závislosti, čehož může okolí negativně využívat
- společnost není zbavena předsudků.

Nejdůležitějším závěrem však bylo, že **ZDRAVOTNĚ POSTIŽENÝ ČLOVĚK SE SILNÝM CHARAKTEREM POMÁHÁ VYCHOVÁVAT OKOLÍ**. Při rozhovorech často zazněly argumenty hovořící proti seskupování zdravotně postižených osob do speciálních škol. Jak sdělila jedna absolventka Jedličkova ústavu, “lidé takto soustředění žijí v odlišnosti, s menšími nároky především sami na sebe, jsou nesamostatní, nemají potřebu neustálého soutěžení, vyrovnávání se zdravým školákům”.

Při řízených rozhovorech vyplynulo, že pokud byli žáci ze speciálního zařízení začleněni do normální třídy běžné školy, neměli již “chut” se vracet zpět. Samozřejmě i zde se objevily (naštěstí pouze v malé míře) případy nepřijetí třídním kolektivem. Jednalo se zejména o respondenty začleněné až v době puberty, kdy především chlapci v normální třídě měli tendence zviditelnit svou sílu nad slabšími.

K integraci se hlásili ve větší míře zdravotně postižení absolventi z menších měst či vesnic. Důvodem byla nejen časová náročnost dojížděky do speciálních škol, ale dopravní možnosti vůbec.

Na otázku důvodu volby profilu studia se nejčastěji objevovaly argumenty jako

- nezatěžovat zbytečně rodiče
- bylo by nutné mne vozit do školy
- měli jsme “tam” známé.

4. Činnost nestátních neziskových organizací v oblasti zaměstnávání mládeže s handicapem

Po listopadu 1989 vznikla v ČR řada občanských sdružení jejichž posláním je poskytovat služby, které dětem a dospělým lidem s postižením umožní žít, vzdělávat se a pracovat v běžném prostředí mezi lidmi bez postižení. Z velkého množství těchto institucí uvádíme jako příklad tři: agenturu RYTMUS, Sdružení zdravotně postižených a Federaci rodičů a přátel sluchově postižených.

4.1 O.s. RYTMUS

O.s. RYTMUS – informační a poradenské centrum pro začleňování lidí s mentálním a kombinovaným postižením do běžného života - v České republice působí již od roku 1994. RYTMUS má 3 základní cíle:

1. V oblasti základního vzdělávání podporovat výuku dětí s postižením v běžných třídách základních škol zajištěním potřebných služeb dětem i jejich rodinám a prosazováním tohoto způsobu vzdělávání v systému školství.
2. Podporovat pracovní uplatnění lidí s postižením v běžném pracovním prostředí metodou podporovaného zaměstnání, jejíž součástí je pracovní asistence, podporou při hledání a udržení si zaměstnání a při přechodu ze školy do práce. RYTMUS zřizuje vzdělávací agenturu za účelem cílené přípravy osob s postižením na pracovní uplatnění formou rekvalifikačních kurzů a individuálních praxí.
3. Veškerou svojí činností směřuje k tomu, aby lidé s postižením mohli využívat srovnatelné příležitosti jako jejich vrstevníci v oblastech vzdělávání, pracovního uplatnění, volného času, bydlení. Za tímto účelem RYTMUS zajišťuje asistenci, dobrovolníky, informace, konzultace atd.

V současné době agentura realizuje několik projektů, z nichž stěžejní představuje projekt “Podporované zaměstnávání a přechod ze školy do zaměstnání”. Podstatou projektu je individuální cílená příprava na zaměstnání formou praxí v rámci školní docházky a zprostředkování placeného zaměstnání v běžných pracovních podmínkách pro osoby s mentálním a kombinovaným postižením. Jde o plán konkrétních kroků, které lze udělat v době odchodu ze školy pro smysluplné zaměstnání. Základem je praxe – příprava budoucího zaměstnání v běžném pracovním prostředí za doprovodu asistenta. Praxe probíhají dvakrát až třikrát týdně, jejich cílem je, aby praktikanti získali základní pracovní návyky a dovednosti ve zvoleném okruhu nekvalifikovaných prací. Podporované zaměstnání navazuje na praxe. Je určeno pro ty, kteří nejsou schopni pracovat bez podpory v běžném pracovním prostředí, potřebují pomoc při hledání práce a při cestě do zaměstnání.

Pracovníky doprovázejí pracovní asistenti. Jejich úkolem je pomoci člověku s postižením s orientací na pracovišti, se zvládnutím zadané práce a pracovních návyků, s jednáním se spolupracovníky. Konečným cílem je, aby lidé s postižením měli stálou, smysluplnou a placenou práci v rozsahu, který jim vyhovuje.

Výhodou podporovaného zaměstnání pro osoby s postižením je nejen rozvoj dovedností nezbytných pro úspěch na trhu práce, ale i rozvoj vlastní nezávislosti a samostatnosti a příležitosti být přirozenou součástí společnosti.

4.2 Sdružení zdravotně postižených

Sdružení zdravotně postižených v ČR (SZdP) je dobrovolné občanské sdružení sdružující tyto organizace:

- Svaz tělesně postižených v ČR
- Svaz postižených civilizačními chorobami v ČR

- Svaz neslyšících a nedoslýchavých v ČR
- Sjednocenou organizaci nevidomých a slabozrakých ČR
- Asociaci rodičů a přátel zdravotně postižených dětí v ČR
- Sdružení pro pomoc mentálně postiženým ČR
- Sdružení pro životní prostředí zdravotně postižených v ČR

V oblasti zaměstnávání zdravotně postižených občanů existuje mezi SZdP v ČR a jeho členskými organizacemi dělba úkolů. SZdP v ČR se orientuje na problémy obecnějšího charakteru, společné pro více typů postižení (legislativní činnost, zvyšování právnické kvalifikace pracovníků poradenských středisek, pořádání seminářů a školení). Členské organizace se více zaměřují na specifické problémy, zejména na otázky sociální rehabilitace u jednotlivých typů zdravotního postižení. Při hledání zaměstnání pomáhají formou poradenské činnosti, průvodcovskou službou pro nevidomé, tlumočnickou službou pro neslyšící. Zanedbatelná není ani poradenská činnost při výběru a používání složitějších kompenzačních pomůcek (např. speciálních počítačů pro nevidomé), které zaměstnavatelům umožní přijmout i občany s velmi těžkým zdravotním postižením.

SZdP v ČR a jeho členské organizace jsou i významnými zaměstnavateli občanů se zdravotním postižením, a to nejen v centru, ale i v okresech. Podstatný úbytek možností pracovního uplatnění pro občany se zrakovým postižením (např. telefonisté) vedl Sjednocenou organizaci nevidomých a slabozrakých ČR k pořádání akreditovaného rekvalifikačního kurzu v oblasti specifického poradenství zahrnujícího sociálně právní otázky a problematiku odstraňování bariér. Jeho absolventi našli uplatnění nejen v mateřské organizaci a ve Střediscích pro poradenství a sociální rehabilitaci, které má SZdP v ČR v jednotlivých okresech, ale i na okresních úřadech, úřadech práce apod. Veškeré aktivity SZdP v ČR jsou bezplatně přístupné všem občanům se zdravotním postižením, bez ohledu na to, zda jsou či nejsou členy jednotlivých organizací.

Svaz neslyšících a nedoslýchavých (SNN) se aktivně podílel na dotazníkovém šetření o zaměstnání mládeže se sluchovým postižením. Jeho pracovníci prostřednictvím kontaktních míst, stacionářů a poradenských center SZdP v ČR provedli distribuci dotazníků a vybrali vyplněné.

4.3 Federace rodičů a přátel sluchově postižených (FRPSP)

FRPSP je občanské sdružení, které vzniklo počátkem roku 1990 z potřeby rodičů dětí s vadami sluchu pomáhat si vzájemně při výchově svých dětí, dále se vzdělávat a vyměňovat si zkušenosti. FRPSP vznikla z pocitu, že dosavadní výchova a výuka dětí s vadami sluchu nerozvíjí dostatečně všechny jejich potenciální možnosti, neotvírá jim cestu k rovnocenné, plnohodnotné a nezávislé účasti na společenském životě. Od vzniku FRPSP v ní působí i odborníci (lékaři, logopedi, pedagogové a sociální pracovníci) zabývající se péčí o děti s vadami sluchu. Jsou to pracovníci, kteří hledají nové, netradiční cesty výchovy a vzdělání těchto dětí a zároveň si jsou vědomi rozhodující a nezastupitelné role rodičů při výchově.

FRPSP od počátku své činnosti kladla velkou váhu na přístup ke vzdělání, a to jak u rodičů dětí s vadami sluchu, tak u těchto dětí samotných. Rodičům zprostředkuje informace odborná knihovna Informačního centra o hluchotě, vlastní časopis s překlady z významných zahraničních knih a časopisů, vlastním nákladem vydávané odborné knihy. K praktické aplikaci nejmodernějších výukových přístupů již od útlého dětství zřídila FRPSP vlastní Bilingvní mateřskou školu a Středisko rané péče.

Počátkem devadesátých let členové FRPSP viděli hlavní překážku dalšího rozvoje vzdělání dětí s vadami sluchu v redukováných osnovách Základních škol pro neslyšící a pro děti se zbytky sluchu, které neumožňovaly jiné další vzdělání než výuční list na speciálním učilišti. Proto FRPSP přistoupila k založení Dvouleté školy pro sluchově postižené, která měla tuto vzdělanostní mezeru vyplnit a absolventům umožnit studium na středních školách

s maturitou. Dvouletou školu absolvovalo celkem 9 žáků, z nichž jeden přešel na manuální učební obor a ostatní maturovali na různých odborných středních školách (jako integrovaní žáci nebo na školách speciálních). Ti dnes všichni pracují v oboru nebo studují na vysoké škole (jedna z maturantek dokonce v USA). Vzhledem k tomu, že osnovy dnešních Speciálních základních škol pro sluchově postižené již redukovány nejsou, stala se Dvouletá škola nadbytečnou a byla transformována na Střední odborné učiliště pro sluchově postižené, jehož zřizovatelem je FRPSP.

Na **Středním odborném učilišti pro sluchově postižené** (SOU pro SP) absolvovalo ve školním roce 1999/2000 sedm studentů. Z nich do praktického života nenastoupil nikdo. Toto učiliště plní pro sluchově postižené podobnou úlohu jako Obchodní škola Na Kociánce pro mládež s tělesnou vadou – tj. jako jakýsi „předstupeň“ k dalšímu vzdělávání, kdy žáci, kteří skončili základní školu, mají čas vyvrát a vyspět a definitivně se rozhodnout pro své profesní uplatnění. Z loňských absolventů SOU pro SP dva úspěšně studují na speciálních středních školách, dva přešli jako integrovaní žáci na Střední odborné učiliště (umělecký truhlář, knihář) a dva se učí kuchařem na speciálním odborném učilišti. Jeden z absolventů pro studijní potíže vzdal další studium na OA a nyní doufá, že najde uplatnění v rámci projektu LEONARDO. Ve školním roce 2000/2001 neabsolvoval nikdo, protože příslušný ročník nebyl pro malý zájem otevřen.

Tak, jak děti ve FRPSP postupně dorůstaly, vyvstávala stále naléhavěji otázka jejich pracovního uplatnění. Proto FRPSP po skončení školního roku 1997/98 provedla dotazníkovou akci, při níž zjišťovala problémy s pracovním uplatněním sluchově postižených. Na semináři, uspořádaném poté v budově FRPSP v listopadu 1998, jehož se zúčastnili i zástupci SNN, bylo konstatováno, že za necelých deset let od listopadové revoluce došlo k pronikavému vzestupu studijních a učebních příležitostí pro sluchově postižené, nicméně problémy s hledáním práce přetrvávají. FRPSP i SNN provedly dotazníkový průzkum, jehož výsledky jsou uvedeny v příloze.

Na semináři bylo konstatováno, že mimořádně vhodnou pracovní příležitostí pro sluchově postižené je práce v oblasti informačních technologií – především Internetu. Internet je navíc pro neslyšící téměř ideálním médiem, protože je převážně vizuální. Proto pracovníci FRPSP počátkem roku 2000 vypracovali a v rámci programu EU LEONARDO podali projekt **Internet jako potenciální zdroj nových pracovních příležitostí pro neslyšící**.

Koncem roku 2000 byl tento projekt, který má značně zvýšit konkurenceschopnost neslyšících na volném trhu práce, v Bruselu přijat a od počátku letošního roku se začalo s jeho uskutečňováním. Jeho účelem je v mezinárodní spolupráci nejlepších odborníků v oblasti vad sluchu (z nichž řada jsou sami neslyšící) vytvořit a ověřit tréninkové programy o informačních a komunikačních technologiích srozumitelné pro lidi s těžkým poškozením sluchu a najít nové metody, jak zvýšit jejich kompetence ve čteném a psaném národním jazyce a v angličtině. Velice důležitým cílem je identifikace oblastí, ve kterých představují informační a komunikační technologie nejvhodnější způsob obživy pro lidi se sluchovým handicapem.

FRPSP je hlavním řešitelem projektu, na němž se podílejí i organizace neslyšících z Belgie a z Velké Británie a Univerzita v Klagenfurtu (Rakousko). Z české strany kromě FRPSP a dalších organizací neslyšících spolupracuje Institut českého jazyka a teorie komunikace FFUK v Praze, firma Contactel, spol. s r.o. a Ministerstvo práce a sociálních věcí. Výstupem projektu budou osnovy, metodika výkladu a učební texty či výukové programy šesti kurzů – nejen o práci s počítačem (počítačová typografie, tvorba webových stránek), ale i kurzů jazykových (zvýšení kompetence v národním jazyce a v angličtině). Nedílnou součástí projektu je též unifikace národní (popřípadě evropské) počítačové terminologie ve znakových jazycích partnerských zemí. Učební texty budou ověřeny na skupině asi 15 mladých neslyšících; přijímací řízení proběhne formou veřejného konkurzu. Bližší podrobnosti lze zjistit na

Internetu na adrese www.leonardo-for-deaf.org.

5. Závěry a doporučení

Rozsah sledované skupiny osob a nezbytnost jejich ochrany

Mimořádně ohroženou skupinou na našem trhu práce jsou absolventi škol a mladiství se změněnou pracovní schopností (ZPS), resp. se změněnou pracovní schopností s těžším zdravotním postižením (ZPS s TZP). Počet uchazečů o zaměstnání, jichž se toto dvojí znevýhodnění týká, se celostátně statisticky nesleduje. Vyjdeme-li však z údajů Úřadu práce v Ostravě, kde je počet uchazečů-absolventů se ZPS sledován od roku 1998, můžeme jejich počet celostátně odhadnout zhruba na 1000 osob ročně.

I když tyto osoby netvoří nijak rozhodující podíl uchazečů o zaměstnání, je třeba jim věnovat zvýšenou pozornost již jen proto, že tuto skupinu chrání i čl. 29 Listiny základních práv a svobod, který zní:

(1) Ženy, mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvýšenou ochranu zdraví při práci a na zvláštní pracovní podmínky.

(2) Mladiství a osoby zdravotně postižené mají právo na zvláštní ochranu v pracovních vztazích a na pomoc při přípravě k povolání.

Doporučení

- Rozšířit na serveru MPSV ukazatele počtu uchazečů o zaměstnání o kategorii „absolventi a mladiství se ZPS“.

Celoživotní vzdělání handicapovaných osob je prioritou č.1

Je prokázáno, že lidé vzdělanější a kvalifikovanější jsou lépe zaměstnatelní a tudíž méně postihovaní nezaměstnaností. Speciální i běžné střední školy by měly mládeži se speciálními potřebami poskytovat nejen odbornou **kvalifikaci** pro odpovídající uplatnění na trhu práce, ale i dostatečně hluboké všeobecné **vzdělání**, které by jim umožnilo vyrovnávat se s nároky soudobé společnosti a pružně se přizpůsobovat měnícím se požadavkům trhu práce.

Doporučení

- Celoživotní vzdělávání, tento významný postulát soudobé společnosti, je pro lidi s handicapem bezpodmínečnou nutností.
- Dosud v žádné právní normě není jasně formulováno právo na integrované vzdělávání, ačkoli již v roce 1990 bylo zákonem č.564/1990 Sb. uloženo Ministerstvu školství vypracovat obecně závazný právní předpis upravující integraci postižených žáků do škol.

Výběr vhodné školy a učebního (studijního) oboru

V České republice bylo běžnou praxí připravovat postiženou mládež na povolání podle hodnocení lékařů, kteří identifikovali vše, co daná osoba dělat nesmí (negativní rekomandace). Tuto posudkovou praxi je třeba změnit a naopak hledat to, co mladý člověk s postižením dělat může a v čem by třeba mohl vyniknout.

Mládež se zdravotním postižením se na budoucí povolání připravuje buď ve speciálních středních školách nebo jako integrovaní žáci ve školách běžného typu. Oba způsoby mají své výhody i nevýhody a žádný z nich nelze jednoznačně preferovat. U škol speciálních je nutno rozšířit nabídku studijních oborů a předejít segregaci postižených žáků úzkým sepětím s praxí a zapojením do mimoškolních aktivit spolu s nepostiženou mládeží. Při integraci je nutno odstraňovat technické a komunikační bariéry. To se týká nejen studia na školách středních, ale zejména na školách vysokých, kde jiné než integrované studium není možné.

Při výběru vhodné školy je potřeba dát dostatečný prostor pro rozvoj a personální zajištění speciálních pedagogických center (dále SPC) a pedagogicko-psychologických poraden (dále PPP), aby mohly poskytnout kvalifikované vedení při volbě povolání a poskytovat komplexní péči o děti a mládež se speciálními potřebami až do ukončení středoškolského studia. SPC a PPP mají ovlivňovat i názory rodičů, kteří mají velký vliv v oblasti výběru studijního či učebního oboru. Péče SPC by měla pokračovat ještě alespoň dva roky i po absolvování příslušné školy (učiliště) při začleňování absolventa do pracovního procesu.

Při volbě profesního zaměření je nutno pečlivě sledovat současné trendy v poptávce po pracovních silách. Zájem směřovat na perspektivní obory, aby mladí lidé s handicapem nebyli připravováni na povolání, kde poptávka klesá (administrativa). V rámci přípravy na povolání je zároveň nutno věnovat velkou pozornost rozvoji sociálních dovedností, samostatnosti a asertivity a podporovat přiměřené sebehodnocení.

Doporučení

- Při rozhodování o volbě povolání dodržovat v posudkové praxi důsledně hledisko pozitivní rekomendace, tj. hledat všechny možnosti uplatnění, které jsou v souladu se zdravotním stavem budoucího studenta nebo učně.
- Rozšířit nabídku studijních a učebních oborů speciálních středních škol a učilišť, případně v některých předmětech formou částečné integrace do běžných škol.
- V běžných středních školách a na školách vysokých pokračovat v odstraňování technických a komunikačních bariér. MŠMT prováděcím právním předpisem stanoví podmínky a rozsah tlumočnických služeb poskytovaných bezplatně neslyšícím studentům tak, jak to ukládá § 10 zákona č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů.
- Posílit úlohu SPC a PPP při péči o středoškoláky s handicapem. Volbu profesního zaměření zaměřit na perspektivní obory. U mládeže s handicapem zvýšenou pozornost věnovat rozvoji sociálních dovedností, samostatnosti a asertivity a podporovat přiměřené sebehodnocení.
- Legislativně zajistit (vyhláškou MŠMT a MPSV) spolupráci SPC s Úřady práce tak, aby péče SPC o absolventa nekončila odchodem ze školy či učiliště, ale pokračovala i při začleňování absolventa do pracovního procesu.

Pracovní uplatnění mládeže s handicapem

Pro osoby s handicapem má práce nejen ekonomický, ale i zdravotně-rehabilitační a sociálně-adaptační význam: zvyšuje jejich sebehodnocení, pomáhá překonávat problémy v oblasti psychiky. Vzhledem k tomu, že 4/5 mládeže s handicapem tvoří jedinci postižení **mentální retardací** různého stupně, je nutno pamatovat i na to, že právě zde má pracovní příprava a práce sama významný socio-terapeutický význam, který dokonce převyšuje přínos ekonomický. Pro tuto skupinu mládeže je třeba zajišťovat systém chráněných pracovišť, popř. chráněného bydlení, a to ve spolupráci s jejich rodiči i nestátními neziskovými organizacemi.

Absolventi se zdravotním postižením ucházející se o první zaměstnání potřebují ve srovnání s ostatními absolventy ve větší míře **poradenské služby**, a to i vzhledem k určitým psychickým zvláštnostem vyplývajícím z jejich handicapu. Na každém Úřadu práce by měl být **poradenský psycholog**, zvláště **školený pro práci s postiženou mládeží**. Náklady na jednorázové proškolení (po 1 pracovníku z každého Úřadu práce) lze odhadnout asi na půl až tři čtvrtě milionu Kč (čtyř – až pětidenní internátní školení cca 5000-6000 Kč za jednoho účastníka, 77 – 90 účastníků). Péče Úřadu práce by neměla končit uzavřením pracovní smlouvy. Pověřený pracovník by měl ve spolupráci s SPC absolvované školy či učiliště pomoci klientům při **adaptaci na zaměstnání**, popřípadě poradit při prvních těžkostech. Jen tak lze předejít častému střídání zaměstnání, kdy mladý člověk s postižením nakonec skončí u

nekvalifikované práce, hluboko pod úrovní profesní přípravy, jež mu byla (za drahé peníze) poskytnuta.

Velkou pozornost je třeba věnovat **komunikačním problémům**, a to jednak s mladými lidmi postiženými DMO, jednak s neslyšícími. Každý Úřad práce by měl mít pracovníka ovládajícího komunikaci s takovými osobami. Kromě toho by na ÚP měly být několikrát do měsíce stanoveny pevné hodiny, kdy by byl přítomen školený tlumočnický znakové řeči.

Doporučení

- Pro uplatnění handicapovaných osob na trhu práce je nezbytná spolupráce Informačně poradenských středisek (dále jen IPS) Úřadů práce a SPC.
- Při hledání zaměstnání je v případě těžce handicapovaných osob nezbytně nutná pomoc speciálně proškolených sociálních a výchovných pracovníků. Z tohoto důvodu je třeba pomocí stimulů zajistit jejich dostatek.
- V rámci nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti v případě handicapovaného absolventa zvýšit příspěvek na absolventskou praxi, a to v závislosti od druhu postižení. To vyžaduje vytvoření normativů pro stanovení tohoto příspěvku.
- V rámci nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti financovat na dobu adaptace i asistenta na pracovišti.

Literatura

- Aktivní politika zaměstnanosti v České republice 1992-1999. Praha: MPSV, říjen 2000
- Almanach '95 k 50. výročí založení škol pro sluchově postiženou mládež. Kolektiv autorů. Speciální školy pro sluchově postižené, Ječná 27, Praha, 1995
- BRUTHANSOVÁ, D. a VAVREČKOVÁ, J. Definované skupiny z pohledu psychologa. Součást grantového projektu MPSV „Úloha služeb zaměstnanosti při uplatňování státní politiky zaměstnanosti v souladu s potřebami trhu práce.“ Praha: VÚPSV, 1999
- EDWARDS, ČUHLOVÁ, MICKOVÁ a SIROVÁTKA. Dlouhodobá a opakovaná nezaměstnanost v ČR. 1996
- HODAŇOVÁ, J. Nezaměstnanost absolventů a možnosti úřadů práce. Sociální politika, 1999, č. 2. s. 13-15
- Informace o počtu nezaměstnaných v České republice. Praha: MPSV, odbor 45. <http://www.mpsv.cz/scripts/lssz/nezamestnanost/onfo.asp>
- KARPÍŠEK, Z. a kol. Ekonomická motivace na trhu práce k zaměstnávání osob se zdravotním postižením a návrh opatření na zvýšení jejich zaměstnanosti. Praha: VÚPSV, 1997
- KARPÍŠEK, Z. a kol. Úloha politiky zaměstnanosti a služeb zaměstnanosti ve státní vzdělávací politice. Součást grantového projektu MPSV „Úloha služeb zaměstnanosti při uplatňování státní politiky zaměstnanosti v souladu s potřebami trhu práce.“ Praha: VÚPSV, 1999
- Národní zpráva o přechodu mládeže ze školy do zaměstnání. Podkladová zpráva pro komparativní studii OECD „Transition from Initial Education to Working Life.“ Praha: Národní vzdělávací fond, 1997
- Nejčastější problémy v oblasti pracovního uplatnění lidí s mentálním a kombinovaným postižením v běžném prostředí. Sdělení agentury RYTMUS z 1.10.1998
- PISKOŘOVÁ, V. Absolventi na ostravském trhu práce. Sociální politika, 2000, č. 10, s. 17-18
- POSOLDOVÁ, V. Dotace podnikatelům zaměstnávajícím občany se ZPS. Sociální politika, 2001, č. 3, s. 26 – 27
- ŠEDIVÁ, Z. Rozvíjení sociálních dovedností sluchově postižených sv. 1, 2. Praha: Septima 1997, 1998.
- ŠVARCOVÁ, I. Příprava mládeže s těžším mentálním postižením na trh práce. Praktická profesní příprava. Praha: TECH-MARKET, 1996, 89s.
- ŠVARCOVÁ, I. Mentální retardace. Praha: Portál, 2000.
- TITZL, B. Postižený člověk ve společnosti. Praha: PFUK, 2000.
- Trh práce v České republice. Praha: Český statistický úřad, 2000
- VÁGNEROVÁ, M., HADJ-MOUSSOVÁ, Z. a ŠTECH, S. Psychologie handicapu. Praha: Karolinum, 2000
- Zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice podle výsledků výběrového šetření pracovních sil. 1. čtvrtletí 2001. Praha: Český statistický úřad, 2001

Seznam tabulek v textu

1. Míra nezaměstnanosti podle dosaženého stupně vzdělání v ČR
2. Vzdělanostní struktura v ČR
3. Struktura zaměstnaných a nezaměstnaných osob se ZPS podle vzdělání – ČR
4. Návratnost dotazníků o pracovním uplatnění mládeže s handicapem
5. Integrace žáků s postižením do běžných tříd středních škol ve školním roce 1993/94 až 2000/2001
6. Míra integrace žáků s postižením podle druhu vady – stav k 30.9.2000
7. Vybrané nástroje aktivní politiky zaměstnanosti v České republice
8. Evidování absolventů na úřadech práce v ČR
9. Kulminace počtu absolventů a mladistvých ucházejících se o zaměstnání na Úřadu práce v Ostravě
10. Osoby se ZPS podle věku a vzdělání
11. Ekonomicky neaktivní obyvatelstvo ČR v roce 1993 a 1999
12. Počet evidovaných uchazečů o práci na Úřadu práce v Ostravě
13. Uplatnění absolventů Konzervatoře a ladičské školy Jana Deyla
14. Uplatnění absolventů Střední pedagogické školy pro sluchově postižené
15. Uplatnění absolventů Obchodní akademie F.D. Roosevelta – Brno, Kociánka
16. Uplatnění absolventů Obchodní školy, Středního odborného a odborného učiliště – Brno, Kociánka
17. Uplatnění absolventů Středního odborného učiliště pro sluchově postižené v Hradci Králové
18. Uplatnění absolventů Odborného učiliště, Praktické školy a Učiliště v Lázních Lipová
19. Uplatnění absolventů Gymnázia pro sluchově postiženou mládež

Příloha 1

Dotazník pro absolventy speciálních středních škol a odborných učilišť

V současné době rostoucí nezaměstnanosti se na trhu práce vydělují dvě zvláště ohrožené skupiny občanů: absolventi středních škol, hledající své první zaměstnání a občané se zdravotním postižením. Zvláště tíživá situace pak nastane u absolventů speciálních středních škol pro zdravotně postižené. Ve snaze hledat východisko z této tíživé situace zjišťuje VÚPSV současný stav a k tomu účelu potřebuje Vaši pomoc, kterou nám poskytnete vyplněním a odesláním následujícího dotazníku. Výsledky šetření poslouží jako podklady pro odborné pracovníky Ministerstva práce a sociálních věcí.

Návod k vyplnění:

U otázek, kde je uvedeno několik odpovědí, vyberte tu odpověď, která se nejlépe hodí k Vaší situaci, a její číslo zakroužkujte nebo zaškrtněte. U otázek, kde je možno zaškrtnout několik odpovědí, je toto výslovně uvedeno. U některých otázek nás zajímá Váš názor. Dotazník je anonymní, ale máte-li zájem o zaslání výsledků šetření, uveďte v závěru své jméno a adresu. Nezapomeňte však uvést okres, v němž leží Vaše bydliště. Vyplněný dotazník pak v přiložené obálce zašlete na adresu VÚPSV.

1. Název školy (učiliště), včetně místa působnosti (není třeba uvádět přesnou adresu). . . .
.....

2. Absolvoval/ a jsem obor: .....

3. Rok, kdy jsem školu (učiliště) ukončil/a .....

4. Velikost mého současného bydliště (počet obyvatel - přibližně):

1. do 5 000 (vesnice a malá venkovská města)
2. 5 000 - 50 000 (větší města, např. okresní)
3. nad 50 000 (mimo Prahu - např. Brno, Plzeň a jiná velká města)
4. hlavní město Praha

5. V současné době :

1. pracuji v oboru, který jsem vystudoval/a (vyučil/a se)
2. pracuji v jiném oboru jako .....
3. dále studuji
4. nepracuji

6. Jste držitelem/držitelkou průkazu mimořádných výhod ZP, TZP, TZP/P ?

7. V situaci poměrně vysoké nezaměstnanosti je mnohdy obtížné najít práci i pro zcela zdravé absolventy středních škol. Pokuste se vyjádřit, do jaké míry považujete svoji pracovní schopnost za omezenou:

1. ve svém oboru se zcela vyrovnám člověku bez zdravotního postižení
2. pracovní se cítím rovnocenný/á, ale mám problém s docházkou,
resp. dojížděnkou do zaměstnání
3. moje pracovní schopnost je ve srovnání se zdravými asi o . . . .% nižší
4. nedokážu posoudit
5. jiná odpověď .....

Otázky (8. až 10.) pouze pro ty, kteří pracují

8. Délka pracovní doby

1. pracuji na poloviční pracovní dobu (4 hod. denně nebo 22 a půl hod. týdně) nebo i méně
  2. pracuji na zkrácenou pracovní dobu, ale více než poloviční
  3. pracuji na plnou pracovní dobu
9. Současné zaměstnání je od ukončení školy (učiliště)
1. první	3. třetí
2. druhé	4. od ukončení školy jsem vystřídal/a více než tři zaměstnání

10. Bylo pro Vás těžké najít si práci?

1. ne, našel/našla jsem práci snadno
2. ano - napište proč .....

Další otázky (11. až 17.) jsou pouze pro ty, kteří v současné době nepracují ani nestudují.

11. V současné době:

1. jsem bez zaměstnání - registrován/a na Úřadu práce
2. jsem bez zaměstnání, ale na Úřadu práce registrován/a nejsem
3. ze závažných důvodů nemohu být v současné době zaměstnán/a (např. dlouhodobá nemoc, mateřská dovolená apod.). .....
4. jiná odpověď .....

12. Hledáte zaměstnání?

1. ano
2. ne - napište proč .....

13. Pokud jste uvedl/uvedla, že hledáte zaměstnání, uveďte jakým způsobem (možno zatrhnout i více odpovědí)

1. s pomocí Úřadu práce
2. čtením inzerátů v denním tisku, časopisech apod.
3. s pomocí rodičů, příbuzných nebo známých
4. jinak (napište jak) .....

**14. Spokojenost s přístupem Úřadu práce vůči Vám:
(tady prosím vyberte pouze jedinou odpověď)**

1. jsem velmi spokojen/a
2. jsem celkem spokojen/a
3. ani spokojen/a, ani nespokojen/a
4. jsem spíše nespokojen/a
5. jsem zcela nespokojen/a
6. jiná odpověď .....

15. Pokud jste v předchozí otázce odpověděl/a „spíše nespokojen/a“ nebo „zcela nespokojen/a“, uveďte prosím z jakého důvodu:

1. Na Úřadu práce byli neochotní
2. Neměli pro mě vhodné místo (nebo nabídnuté místo bylo již obsazeno)
3. Špatně jsme si rozuměli
4. Jiný důvod (napíšte jaký) .....

16. Doba nezaměstnanosti (jak dlouho jste bez práce)

1. méně než půl roku
2. půl roku až rok
3. více než jeden rok, méně než dva roky
4. více než dva roky

17. Před Vaší současnou nezaměstnaností jste:

1. pracoval/a krátce (několik měsíců, méně než půl roku)
2. pracoval/a delší dobu (více než půl roku)
3. vůbec nikdy nepracoval/a, jsem nezaměstnaný/á od skončení školy (učiliště)

Otázky opět pro všechny

18. Jak hodnotíte míru pomoci, prokazovanou občanům se zdravotním postižením při hledání práce?

- Oznámkuje 1: velká, rozhodující pomoc,
2: dosti značná pomoc
3: jen malá pomoc,
4: žádnou pomoc jsem nečekal/a a ani v budoucnosti neočekávám

	1	2	3	4
1. státní instituce, zákony apod.				
2. soukromé instituce (např. církve, občanská sdružení apod.)				
3. rodiče, příbuzní, známí apod.				

19. Pokud se domníváte, že náš dotazník nepostihl všechny důležité okolnosti, související se zaměstnáváním mladých osob se zdravotním postižením, uveďte prosím svůj názor vlastními slovy.

Děkujeme Vám za pomoc. Nyní můžete - chcete-li - uvést své jméno a adresu. Nezapomeňte ale uvést okres, kde bydlíte.

Jméno a příjmení ..... Adresa .....
.....PSČ .....

Okres .....

Příloha 2			
MLÁDEŽ S VADAMI SLUCHU			
	Přehled škol a učilišť, jejichž absolventi nám zaslali dotazníky	Počet	%
Maturitní obory (17 respondentů)	Sřední pedagogická škola Hradec Králové	5	29,42
	Sřední zemědělská škola Horšovský Týn	1	5,88
	Gymnázium Litvínov + SPŠ Duchcov	1	5,88
	Gymnázium Praha 2, Ječná	3	17,65
	Anglo-American College	1	5,88
	Sřední prům. škola elektrotech. Val. Mez.	3	17,65
	Srední priemyslová škola odevná Kremnica	1	5,88
	Sřední pedagogická škola Beroun	1	5,88
	Integrovaná střední škola Pardubice	1	5,88
		17	100,00
Odborné učiliště (40 respondentů)	SOU Praha-Smíchov, Štefánikova	12	29,00
	SOU Plzeň	5	12,50
	SOU Hradec Králové	13	32,50
	SOU Zem Neštiny	2	5,00
	SOU oděvní Bratislava	2	5,00
	SOU Praha 9, Hloubětínská	1	2,50
	SOU Zbrojovka Brno	1	3,00
	SOU Valašské Meziříčí	3	7,50
	Soukromé SOU Liberec	1	3,00
		40	100,00
Základní škola (3 respondenti)	ZŠ České Budějovice (1963,1965)	2	66,67
	nevyučena (nyní na mateřské dovolené)	1	33,33
		3	100,00

Rozdělení podle velikosti bydliště			
	do 5000 obyvatel	22	36,67
	5000 až 50 000	16	26,67
	nad 50 000 obyvatel	13	21,67
	hl. m. Praha	9	15,00
		60	100,00

Respondenti absolvovali tyto studijní, resp. učební obory			
	Švadlena, krejčí, čalouník	9	15,00
	Učitel/ka MŠ, vychovatel/ka	5	8,33
	Kožešnice (nyní maturitní nástavba)	1	1,67
	Truhlář	8	13,33
	Technicko administrativní pracovnice	2	3,33
	Zámečnick, mechanik, strojní obrábění	3	5,00
	Kuchař, cukrář	9	15,00
	Malíř	1	1,67
	Elektrikář	9	15,00
	Chovatel, Hospod.-zemědělk (dívka)	3	5,00
	Květinářka	1	1,67
	Geodet	1	1,67
	Nevyučení (1963, 1965)	3	5,00
	Dosud studující	3	5,00
	Ostatní maturitní obory	2	3,33
		60	100,00

Rozdělení podle data ukončení školy		
školní rok 1995/96 a dříve	35	58,34
školní rok 1996/97	11	18,33
školní rok 1997/98	11	18,33
školní rok 1998/99	3	5,0
celkem	60	100,0

	Současná pracovní aktivita		
	pracuje v oboru	21	35,0
	pracuje na jiném oboru	19	31,7
	studuje na vyšší nebo vysoké škole ⁸	8	13,3
	nepracuje	12	20,0
		60	100,0
	Pracovní doba (u těch, kteří pracují)		
	poloviční nebo i kratší	6	15
	plná pracovní doba	34	85
		40	100
	Současné zaměstnání je od ukončení školy:		
	první	20	50,0
	druhé	9	22,5

⁸ jen denní studium; dva respondenti studují dálkově

	třetí	8	20,0
	vystřídána více než tři	3	7,5
		40	100,0
	Bylo pro tebe těžké najít si práci?		
	ano	18	30,0
	ne	31	51,7
	neodpověděli	11	19,3
	celkem	60	100,0
	Důvod proč nepracuji		
	nezaměstnaný, hledám práci, docházím na ÚP	10	50
	nezaměstnaný, hledám práci, na ÚP nedocházím	1	5
	jiný důvod (mateřská dovolená)	1	5
	studuji	8	40
	celkem	20	100,00
	Hledáš zaměstnání?		
	ano	12	100,00
	Jak hledáš zaměstnání? ⁹		
	pomocí Úřadu práce	9	47,4
	inzeráty apod.	5	26,3
	s pomocí rodičů, příbuzných a známých	4	21,0
	jinak (internet)	1	5,3
	celkem	19	100,0
	S přístupem úřadu práce vůči sobě jsem ¹⁰ :		
	spokojen/a	3	23,0
	nespokojen/a - byli neochotní	2	15,4
	- neměli vhodné místo	6	46,2
	- špatně jsme si rozuměli	2	15,4
	celkem	13	100,0
	Doba nezaměstnanosti:		
	méně než půl roku	7	58,4
	půl roku - rok	4	33,3

⁹ respondenti uváděli několik možností

¹⁰ respondenti uváděli několik možností (např. byli neochotní a špatně jsme si rozuměli)

	více než rok, ale méně než dva roky	1	8,3
	více než dva roky	0	0
	celkem	12	100,00
	Před tím, než jsem ztratil/a práci:		
	vůbec nikdy nepracoval/a	7	58,3
	pracoval/a krátce	2	16,7
	pracoval/a delší dobu	3	25,0
	celkem	12	100,0

<p>Hodnocení míry pomoci občanům se zdravotním postižením</p> <p>státní instituce, zákony apod.</p> <p>nestátní instituce (církve, občan. sdružení apod.)</p> <p>rodiče, příbuzní, známí apod.</p>
--

Příloha 3**JEDLIČKŮV ÚSTAV**

Přehled škol a učilišť JÚ, jejichž absolventi nám odpověděli na dotazník		Počet	%
Střední školy (8 respondentů)	Obchodní akademie při Jedličkově ústavu v Praze	5	41,67
	Gymnázium při Jedličkově ústavu v Praze	2	16,67
	Gymnázium Praha 4 - Pankrác	1	8,33
Odborné učiliště (4 respondenti)	Praktická škola při Jedličkově ústavu v Praze	1	8,33
	Rodinná škola při Jedličkově ústavu v Praze	1	8,33
	SOU Vratislavova - Praha	2	16,67
Celkem respondentů		12	100,00

Respondenti absolvovali tyto studijní, resp. učební obory:	počet	%
Technika administrativy	5	41,67
Gymnázium	3	25,00
Praktická škola	1	8,33
Knihář	1	8,33
Elektrotechnik	1	8,33
Rodinná škola	1	8,33
celkem	12	99,99

Rozdělení podle data ukončení školy	počet	%
školní rok 1995/96	2	16,67
školní rok 1996/97	4	33,33
školní rok 1997/98	4	33,33
školní rok 1998/99	2	16,67
celkem	12	100,00

Rozdělení podle velikosti bydliště	počet	%
do 5000 obyvatel	0	0,00
5000 až 50 000	1	8,33
nad 50 000 obyvatel (mimo Prahu)	0	0,00
hl. m. Praha	11	91,67
celkem	12	100,00

V současné době	počet	%
pracuje v oboru	4	33,33
pracuje v jiném oboru	3	25,00
dále studuje	3	25,00
nepracuje	2	16,67
celkem	12	100,00

V jiném oboru pracuje jako	počet	%
technik dokumentace	1	33,33
pracovník v DRUŽEVA	1	33,33
prodavačka	1	33,33
celkem	3	100,00

Respondent je držitelem průkazu	počet	%
TP	3	25,00
ZTP	2	16,67
ZTP/P	5	41,66
neodpověděli	2	16,67
celkem	12	100,00

Svou pracovní schopnost respondenti ohodnotili jako	počet	%
1. srovnatelnou s člověkem bez postižení	1	8,33
2. viz 1, ale problémy s dojížděním	1	8,33
3. nižší, průměrně o 53%	5	41,67
4. nedokáže posoudit	4	33,33
5. jiná odpověď (asi pomalejší)	1	8,33
celkem	12	100,00

Pracovní doba (u těch, kteří pracují)	počet	%
poloviční nebo i kratší	0	0,00
zkrácená, ale více než poloviční	1	14,29
plná pracovní doba	6	85,71
celkem	7	100,00

Bylo pro tebe těžké najít si práci?	počet	%
ano (z důvodů nedostatečné praxe, LMD apod.)	5	71,43
ne	2	28,57
celkem	7	100,00

Hodnocení míry pomoci občanům se zdravotním postižením	průměrná známka
státní instituce, zákony apod.	3
nestátní instituce (církve, občan. sdružení apod.)	3
rodiče, příbuzní, známí apod.	2

Vzhledem k tomu, že v souboru jsou pouze dva nezaměstnaní respondenti, neuvádíme pro ně zvláštní tabulky. Oba sdělili, že nikdy nepracovali, že při hledání zaměstnání nespolupracují s úřady práce a proto se nevyjadřovali se ani ke kvalitám služeb těchto úřadů.

Příloha 4**OBCHODNÍ AKADEMIE PRO ZRAKOVĚ
POSTIŽENOU MLÁDEŽ - OPAVA**

Rozdělení podle data ukončení školy:	počet	%
školní rok 1996/97	4	44,44
školní rok 1997/98	3	33,33
školní rok 1998/99	2	22,22
celkem	9	100,00

Rozdělení podle velikosti bydliště	počet	%
do 5000 obyvatel)	4	36,67
5000 až 50 000	1	26,67
nad 50 000 obyvatel (mimo Prahu)	3	21,67
hl. m. Praha	1	15,00
celkem	9	100,00

V současné době	počet	%
pracuje v oboru	0	0,00
pracuje v jiném oboru	4	44,44
dále studuje	2	22,22
nepracuje	3	33,33
celkem	9	100,00

V jiném oboru pracuje jako	počet	%
telefonistka-referentka	1	33,33
dělník	2	33,33
spojovatelka	1	33,33
celkem	4	100,00

Respondent je držitelem průkazu	počet	%
ZTP/P	4	44,44
není držitelem průkazu	3	33,33
neuveďeno	2	22,22
celkem	9	100,00

Bylo pro tebe těžké najít si práci?	počet	%
ano (z důvodů nedostatečné praxe)	3	75,00
ne	1	25,00
celkem	4	100,00

Svou pracovní schopnost respondenti ohodnotili jako	počet	%
1. srovnatelnou s člověkem bez postižení	2	22,22
2. viz 1, ale problémy s dojížděním	2	22,22
3. nižší, průměrně o 78%	2	22,22
4. nedokáže posoudit	3	33,33
celkem	9	100,00

Současné zaměstnání je od ukončení školy	počet	%
první	3	75,00
druhé	1	25,00
celkem	4	100,00

V současné době jsem bez zaměstnání:	počet	%
neregistrován-a na úřadu práce	1	33,33
invalidní důchod	2	66,67
celkem	3	100

Zaměstnání hledám:	počet	%
Ano	2	66,67
Ne (zájem o další studium)	1	33,33
celkem	3	100

Jak hledáte zaměstnání?	počet	%
pomocí Úřadu práce	0	0
inzeráty apod.	1	25
s pomocí rodičů, příbuzných a známých	1	25
jinak (internet, agentury)	2	50
celkem	4	100

Před tím, než jsem ztratil/a práci, jsem:	počet	%
vůbec nikdy nepracoval/a	1	33,33
pracoval/a krátce	0	0,00
pracoval/a delší dobu	2	66,67
celkem	3	100,00

Doba nezaměstnanosti:	počet	%
méně než půl roku	1	33,33
půl roku - rok	1	33,33
více než rok, ale méně než dva roky	0	0,00
více než dva roky	1	33,33
celkem	3	100,00

Hodnocení míry pomoci občanům se zdravotním postižením	průměrná známka
státní instituce, zákony apod.	3
nestátní instituce (církve, občan. sdružení apod.)	4
rodiče, příbuzní, známí apod.	2